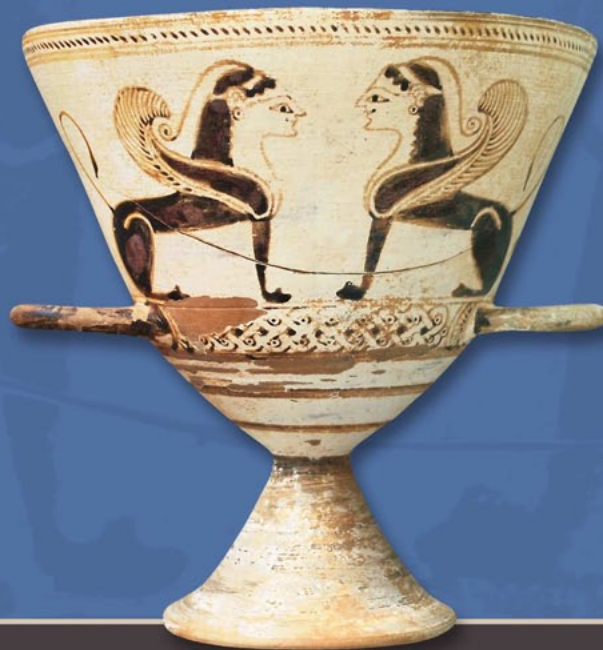

Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΟΥ (700-480 π.Χ.)

Επιμέλεια:

Μιχάλης Τιβέριος, Βασιλική Μισαπλίδου-Δεσποτίδου,
Ελένη Μανακίδου, Άννα Αρβανιτάκη

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΟΥ (700-480 π.Χ.)

Πρακτικά Αρχαιολογικής Συνάντησης
Θεσσαλονίκη, 19-22 Μαΐου 2011

Επιμέλεια

Μιχάλης Τιβέριος, Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου,
Ελένη Μανακίδου, Άννα Αρβανιτάκη

ARCHAIC POTTERY OF THE NORTHERN AEGEAN AND ITS PERIPHERY (700-480 BC)

Proceedings of the Archaeological Meeting
Thessaloniki, 19-22 May 2011

Edited by

Michalis Tiverios, Vasiliki Misailidou-Despotidou,
Eleni Manakidou, Anna Arvanitaki

Οργανωτική Επιτροπή Συνάντησης:

Μιχάλης Τιβέριος
Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου
Ελένη Μανακίδου
Κωνσταντία Κουσουλάκου

Διόρθωση κειμένων:

Άννα Αρβανιτάκη
Ελένη Μανακίδου

Αγγλικές περιλήψεις:

Janet Koniordos

Ελληνικές περιλήψεις:

Ελένη Μανακίδου

Εικόνα εξωφύλλου:

Χιώτικος κάλυκας
από το νεκροταφείο της αρχαίας Άφυτης

ISBN 978-960-87314-9-3

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση
του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού

© ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
2012

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Παραγωγή

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ZHTH
www.ziti.gr

Περιεχόμενα

Χαιρετισμοί	11
Προλογικό σημείωμα των επιμελητών	13
Συντομογραφίες / Abbreviations	15
Χάρτης / Map	19

Διαλέξεις / Lectures

Jean-Jacques Maffre

Les coupes attiques des Petits-Mâîtres à Thasos	23
---	----

Αττικές μικρογραφικές κύλικες στη Θάσο

Jean-Jacques Maffre

Μιχάλης Α. Τιβέριος

Αττικά αγγεία πολυτελείας στη Μακεδονία	39
---	----

Luxury Attic Pottery in Macedonia

Michalis A. Tiverios

Τοπική κεραμική / Local Pottery

Λίλλιαν Αχειλαρά

Τα γκριζόχρωμα αγγεία από το αρχαϊκό νεκροταφείο της Μυτιλήνης: η περίπτωση του οικοπέδου Χ. Κρικλάνη – Δ. Κουτσοβίλη	55
--	----

Grey Ware from the Archaic Cemetery of Mytilene: The Ch. Krikiani and D. Koutsovili Property

Lillian Acheilara

Anelia Bozkova, Peter Delev

Archaic Pottery with Painted Geometric Decoration from South-Western Bulgaria	69
---	----

Αρχαϊκή κεραμική με γραπτή γεωμετρική διακόσμηση από τη νοτιοδυτική Βουλγαρία

Anelia Bozkova, Peter Delev

Laura Danile

Local Productions and Imports at Hephaestia (Lemnos) from the Early Iron Age to the Archaic Period	79
--	----

Τοπική παραγωγή και εισαγωγές κεραμικής στην Ηφαιστία της Λήμνου
από την πρώιμη Εποχή του Σιδήρου έως την αρχαϊκή περίοδο

Laura Danile

Ευρυδίκη Κεφαλίδου Κεραμική από τη Νέα Καλλικράτεια στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	91
Pottery from Nea Kallikrateia in the Archaeological Museum of Thessaloniki <i>Eurydice Kefalidou</i>	
Dragi Mitrevski Lower Vardar or Amphaxitis Pottery from the Iron Age	105
Κεραμική από την περιοχή της Αμφαξίτιδος (κάτω Αξιός) κατά την Εποχή του Σιδήρου <i>Dragi Mitrevski</i>	
Άννα Παντή Τοπική κεραμική αρχαϊκών χρόνων από τα Λειβήθρα	113
Archaic Local Pottery from Leibethra <i>Anna Panti</i>	
Jacques Perreault, Κατερίνα Περιστέρη, Francine Blondé Παράδοση, μίμηση και καινοτομία στην αρχαϊκή κεραμική του εργαστηρίου «Φαρί» Θάσου	129
Tradition, Imitation and Innovation in the Archaic Pottery of the Phari Workshop in Thasos <i>Jacques Perreault, Katerina Peristeri, Francine Blondé</i>	
Martin Perron The Influences of East Greek Pottery on North Aegean Vase-Painting: A Group of Pyxides and Table Amphoras from Argilos	139
Οι επιρροές της κεραμικής Ανατολικής Ελλάδας στην αγγειογραφία του Βόρειου Αιγαίου: μία ομάδα πυξίδων και επιτραπέζιων αμφορέων από την Άργιλο <i>Martin Perron</i>	
Θώμη Σαββοπούλου Πύραυνοι αρχαϊκών χρόνων από την Αξιούπολη Κιλκίς	151
Archaic Pyraunoi from Axioupolis, Kilkis <i>Thomi Savvopoulou</i>	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Σβετλάνα Βιβντένκο, Παναγιώτης Μανούδης, Πρώτη προσέγγιση στη μελέτη των πυραύνων από τις ανασκαφές στην Αξιούπολη	
163	

Εισηγμένη κεραμική / Imported Pottery

Αττική / Attic	
Σταμάτης Α. Φριτζίλας Αττική πελική με διονυσιακή παράσταση από τη Σαμοθράκη: ένα έργο του Ζωγράφου του Θησέα	169
Attic Pelike with Dionysiac Scene from Samothrace: A Work by the Theseus Painter <i>Stamatis A. Fritzilas</i>	
Κωνσταντούλα Χαβέλα Αττική μελανόμορφη κεραμική από την Τούμπα Θεσσαλονίκης	179
Attic Black-Figure Pottery from Toumba, Thessaloniki <i>Konstantoula Chavela</i>	

Κορινθιακή / Corinthian	
<i>Cornelis Willem Neeft</i>	
Corinthian Pottery in Thasos and Argilos: Preliminary Observations	189
Κορινθιακή κεραμική από τη Θάσο και την Άργιλο: πρώτες παρατηρήσεις <i>Cornelis Willem Neeft</i>	
Λακωνική / Laconian	
<i>Μαρία Πιπλή</i>	
Λακωνική κεραμική στο Βόρειο Αιγαίο	197
Laconian pottery from the Northern Aegean <i>Maria Pipili</i>	
Ανατολικής Ελλάδας / East Greek	
<i>Ζήσης Μπόνιας, Jacques Perreault, Σταύρος Πασπαλάς, Χριστίνα Τελεβάντου</i>	
Ανδριώτικη κεραμική στην Άργιλο: ένα πρόγραμμα σε εξέλιξη	209
Andrian Pottery at Argilos: A Program in progress <i>Zisis Bonias, Jacques Perreault, Stavros Paspalas, Christina Televantou</i>	
<i>Δέσποινα Τσιαφάκη, Νικόλαος Καζάκης, Αναστάσιος Σακαλής, Νέστορας Τσιρλιγκάνης</i>	
Ανδριώτικη (?) κεραμική στην Άργιλο: οι πρώτες δύο φάσεις της αρχαιομετρικής έρευνας	215
Andrian (?) Pottery at Argilos: The First Two Phases of the Archaeometrical Study <i>Despoina Tsiafaki, Nikolaos Kazakis, Anastasios Sakalis, Nestor Tsirliganis</i>	
<i>Δέσποινα Τσιαφάκη</i>	
Κεραμική Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι	227
East Greek Pottery at Karabournaki <i>Despoina Tsiafaki</i>	
<i>Αναστασία Χρυσοστόμου, Παύλος Χρυσοστόμου</i>	
Ιωνικά bucchero από τα νεκροταφεία του Αρχοντικού Πέλλας	239
Ionian Bucchero Ware from the Cemeteries of Archontiko, Pella <i>Anastasia Chrysostomou, Pavlos Chrysostomou</i>	
Εμπορικοί αμφορείς / Transport Amphoras	
<i>Pierre Dupont, Eudokia Skarlatidou</i>	
Archaic Transport Amphoras from the First Necropolis of Clazomenian Abdera	253
Αρχαϊκοί εμπορικοί αμφορείς από την πρώτη νεκρόπολη των κλαζομενιακών Αβδήρων <i>Pierre Dupont, Eudokia Skarlatidou</i>	
<i>Κωνσταντίνος Φίλης</i>	
Ιωνικοί εμπορικοί αμφορείς στο Βόρειο Αιγαίο	265
Ionian Transport Amphoras in North Aegean <i>Konstantinos Filis</i>	

Τοπική και εισηγμένη κεραμική σε ανασκαφικά σύνολα / Local and Imported Pottery from Excavation Context

Βικτώρια Αλλαμανή-Σουρή

- Κλειστά σύνολα αρχαϊκής κεραμικής από το νεκροταφείο της Σουρωτής στον Νομό Θεσσαλονίκης και δείγματα αγγείων από τον οικισμό της Τούμπας στη Θεσσαλονίκη 283
Archaic Pottery Groups from the Souroti Cemetery in the Prefecture of Thessaloniki and Selected Vases from the Toumba Settlement in Thessaloniki
Victoria Allamani-Souri

Στέφανος Γιματζίδης

- Αρχαϊκή κεραμική σε οικισμούς και ιερά της Μακεδονίας: η οικοσκευή των θνητών και των αθανάτων στη Σάνη της Παλλήνης 297
Archaic Pottery in Settlements and Sanctuaries in Macedonia: Household Vessels of Mortals and Immortals at Sane in Pallene
Stefanos Gimatzidis

Γεώργιος Ζάχος

- Αρχαϊκή κεραμική από την Ερεσό της Λέσβου 305
Archaic Pottery from Eresos, Lesbos
Georgios Zachos

Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Αντιγόνη Μαραγκού

- Αρχαϊκή κεραμική από τη θασιακή αποικία Οισύμη 321
Archaic Pottery from the Thasian Colony of Oisyme
Chaido Koukouli-Chrysanthaki, Antigoni Marangou

Αστέριος Λιούτας, Στέφανος Γιματζίδης

- Αρχαϊκή κεραμική σε οικισμούς και νεκροταφεία της Μακεδονίας: η οικοσκευή των ζωντανών και των νεκρών στην αρχαία θέση της Πολίχνης Θεσσαλονίκης (Λεμπέτ) 339
Archaic Pottery in Settlements and Cemeteries in Macedonia: Household Vessels of the Living and the Dead at the Ancient Site of Polichne, Thessaloniki (Lebet)
Asterios Lioutas, Stefanos Gimatzidis

Πηνελόπη Μάλαμα

- Κεραμική αρχαϊκών χρόνων από την αρχαία Γαληψό 349
Archaic Pottery from Ancient Galepsos
Penelope Malama

Ελένη Μανακίδου

- Εισηγμένη κυκλαδική, κορινθιακή και αττική κεραμική αρχαϊκών χρόνων στην αρχαία Οισύμη 359
Imported Archaic Cycladic, Corinthian and Attic Pottery in Ancient Oisyme
Eleni Manakidou

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου

- Η αρχαϊκή κεραμική από το νεκροταφείο της αρχαίας Άφυτης 371
Archaic Pottery from the Cemetery of Ancient Aphytis
Vasiliki Misailidou-Despotidou

Σοφία Μοσχονησιώτη

- Αρχαϊκή κεραμική από το ιερό του Ποσειδώνα στο Ποσειδί της Χαλκιδικής 385
Archaic Pottery from the Sanctuary of Poseidon at Poseidi, Chalkidike
Sofia Moschonissiotti

Ματθαίος Μπέσιος, Κωνσταντίνος Νούλας Αρχαϊκή κεραμική από την ακρόπολη της αρχαίας Μεθώνης 399	399
<i>Archaic Pottery from the Acropolis of Ancient Methone</i> <i>Matthaios Besios, Konstantinos Noulas</i>	
Ελισάβετ Νικολάου, Αιμιλία Καλογιάννη, Φωτεινή Τσιούκα Νεκροταφείο του αρχαίου <i>Thetonion</i> : μία πρώτη προσέγγιση της κεραμικής 409	409
<i>The Cemetery of Ancient Thetonion: A First Approach to the Pottery</i> <i>Elisavet Nikolaou, Aimilia Kalogianni, Photini Tsiouka</i>	
Aleksandra Papazovska-Sanev Pottery Imports and Local Imitations along the Vardar River Valley in the 6th and 5th Centuries BC 417	417
<i>Εισαγωγές κεραμικής και τοπικές μιμήσεις κατά μήκος της κοιλάδας του ποταμού Αξιού (Βαρδάρη)</i> <i>στον 6ο και 5ο αι. π.Χ.</i> <i>Aleksandra Papazovska-Sanev</i>	
Χρυσάφενια Παρδαλίδου Κεραμική αρχαϊκών χρόνων από το ιερό του Απόλλωνα στην αρχαία Ζώνη νομού Έβρου 425	425
<i>Archaic Pottery from the Sanctuary of Apollo at Ancient Zone</i> <i>Chrysafenia Pardalidou</i>	
Κατερίνα Ρωμιπούλου Νεκροταφείο αυτοχθόνων και αποίκων στην παραλία «Αϊ-Γιάννης» Σιθωνίας (7ος - 5ος αι. π.Χ.) και ίχνη οικισμού στο νησί Καστρί: η κεραμική 437	437
<i>Archaic Cemetery with Native and Colonial Burials on the Coast of Ai-Yannis (Sithonia) (7th-5th c. B.C.)</i> <i>and Traces of a Settlement on the Island of Kastri: The Pottery</i> <i>Katerina Romioulou</i>	
Ευδοκία Σκαρλατίδου Κλειστά σύνολα με κορινθιακή και ιωνική κεραμική από το πρώιμο αρχαϊκό νεκροταφείο των Αβδήρων 453	453
<i>Selected Groups of Corinthian and Ionian Pottery from the Early Archaic Cemetery at Abdera</i> <i>Eudokia Skarlatidou</i>	
Ευδοκία Σκαρλατίδου, Φώτης Γεωργιάδης, Άννα Παντή, Καλλιόπη Χατζηνικολάου Επίσηκτη και εγχώρια αρχαϊκή κεραμική από το αρχαίο νεκροταφείο στη Θέρμη (Σέδες) Θεσσαλονίκης ... 461	461
<i>Archaic Imported and Local Pottery from the Ancient Cemetery at Thermi (Sedes), Thessaloniki</i> <i>Eudokia Skarlatidou, Fotis Georgiadis, Anna Panti, Kalliopi Chatzinikolaou</i>	
Διαμαντής Τριαντάφυλλος, Μαρίνα Τασακλάκη Η κεραμική από δύο αρχαϊκά νεκροταφεία της αιγαιακής Θράκης 475	475
<i>Pottery from Two Archaic Cemeteries in Aegean Thrace</i> <i>Diamantis Triantaphyllos, Marina Tasaklaki</i>	
Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα, Δημήτριος Πάτης Αρχαϊκή κεραμική από το νεκροταφείο της αρχαίας Σκιώνης 489	489
<i>Archaic Pottery from the Cemetery at Ancient Skione</i> <i>Elisavet Bettina Tsigarida, Dimitrios Patis</i>	

Προλογικό σημείωμα των επιμελητών

Η ιδέα της διεξαγωγής ενός συνεδρίου που αφορά στην κεραμική των αρχαϊκών χρόνων του βορειοελλαδικού χώρου ξεκίνησε από παλιά, όταν από τις συζητήσεις μας στις ετήσιες συναντήσεις για το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη φάνηκε καθαρά το ενδιαφέρον πολλών συναδέλφων για τα ζητήματα της αρχαϊκής εποχής υπό το φως των σημαντικών ευρημάτων αυτής της περιόδου που αποκαλύφθηκαν τα τελευταία χρόνια στις ανασκαφές. Η πρωτοβουλία, λοιπόν, του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Μακεδονικών και Θρακικών Σπουδών για την πραγματοποίηση ενός συνεδρίου βρήκε ευήκοα ώτα στον Τομέα Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., και έτσι συνδιοργανώθηκε από το Α.Π.Θ. και το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού η πρώτη διεθνής συνάντηση για την «Κεραμική της αρχαϊκής εποχής στο Βόρειο Αιγαίο και την περιφέρειά του (700-480 π.Χ.)». Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 19-22 Μαΐου 2011 στην Αίθουσα Τελετών του παλαιού κτηρίου της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Σκοπός της συνάντησης ήταν η παρουσίαση και η συζήτηση των θεμάτων που προκύπτουν από τη μελέτη της εγχώριας και της εισηγμένης αρχαϊκής κεραμικής στον ευρύ γεωγραφικό χώρο που ορίζεται από τα βόρεια παράλια του Αιγαίου και την ενδοχώρα τους, εντός και εκτός των ελληνικών συνόρων.

Τα αρχαϊκά χρόνια ήταν εποχή ακμής και δημιουργίας για τους οικισμούς στην ευρύτερη περιοχή του Βόρειου Αιγαίου. Η ίδρυση αποικιών στην αιγαιακή Μακεδονία και Θράκη, η επικοινωνία μέσω θαλάσσης και οι εμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της νότιας και της ανατολικής Ελλάδας συνέβαλαν ιδιαίτερα στην οικονομική, πολιτιστική και καλλιτεχνική ανάπτυξη των περιοχών αυτών καθώς και στη διαμόρφωση ενός δικτύου ανταλλαγών των προϊόντων τους, ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνονταν και τα κεραμικά σκεύη. Χάρη στην ευημερία και την κινητικότητα που παρατηρείται στην αρχαϊκή εποχή, οι οικισμοί της υπό εξέταση περιοχής ωφελούνται από την εισροή αγαθών και ιδεών, ανταποδίδοντας με τις δικές τους δημιουργίες.

Η εντατική ανασκαφική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών στο Βόρειο Αιγαίο και την περιφέρειά του, έφερε στο φως έναν τεράστιο αριθμό κεραμικών προϊόντων, που προέρχονται τόσο από πολλά τοπικά εργαστήρια όσο και από διάφορα κέντρα του αιγαιακού χώρου με μεγάλη κεραμική παράδοση, όπως την Αθήνα, την Κόρινθο, τη Λακωνία, τα νησιά του Αιγαίου, την Ανατολική Ελλάδα. Η μελέτη της κεραμικής αυτής όχι μόνο διευρύνει την έρευνα σχετικά με τα μεγάλα εργαστήρια του αρχαιοελληνικού κόσμου και την παραγωγή τους, αλλά και δίνει την ευκαιρία να τεθούν νέα ερωτήματα προς συζήτηση, που αφορούν στην εμφάνιση, τη διάρκεια χρήσης, το εμπόριο και τη διασπορά των αρχαϊκών αγγείων στον παραπάνω γεωγραφικό χώρο, καθώς και τις επιδράσεις της επείσασκτης κεραμικής στα εγχώρια αγγεία. Η σύγκριση των ποικίλων κατηγοριών κεραμικής που προέρχονται από έναν ή περισσότερους οικισμούς, ανεξάρτητα από το αν κατασκευάζονταν ή εισάγονταν εκεί, προσφέρει και μια ασφαλή βάση για την παράλληλη εξέταση τεχνολογικών ζητημάτων. Οι κεραμικές μαρτυρίες μάς επιτρέπουν, επίσης, να προσεγγίσουμε και άλλα ευρύτερα φαινόμενα, όπως της βιοτεχνικής παραγωγής, της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και των τελετουργικών και ταφικών πρακτικών που παρατηρούνται στους οικισμούς της περιοχής κατά την αρχαϊκή περίοδο.

Οι εισαγωγές αγγείων καθώς και οι μετακινήσεις κεραμικών από άλλες περιοχές επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό την παραγωγή των τοπικών εργαστηρίων. Η καλή ποιότητα και η πολυμορφία των εγχώριων αγγείων φανερώνουν την ικανότητα των ντόπιων κεραμικών να ενσωματώνουν δημιουργικά στο έργο τους τόσο την προϋπάρχουσα παράδοση όσο και τις εξωτερικές επιρροές. Ως προς αυτό, είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι σχεδόν παντού, στους οικιστικούς χώρους, στα

ιερά και στα νεκροταφεία, τα εγχώρια σκεύη συνυπάρχουν με τα εισηγμένα σε μια διαλεκτική σχέση, καθώς η μία ομάδα συμπληρώνει την άλλη. Μόνο μέσα από τη συστηματική γνώση και μελέτη του πλούσιου αυτού υλικού μπορούν να εξεταστούν θέματα όπως π.χ. η ταξινόμηση των αγγείων που κατασκευάστηκαν στο Βόρειο Αιγαίο σε διάφορα κέντρα παραγωγής κατά την αρχαϊκή εποχή, η ερμηνεία των πολλαπλών χρήσεών τους, η διακίνηση και οι αλληλεπιδράσεις των κεραμικών προϊόντων από τη μια περιοχή στην άλλη.

Στο τετραήμερο των εργασιών της συνάντησης συμμετείχαν δώδεκα αρχαιολόγοι από το εξωτερικό και 38 από την Ελλάδα (με ατομικές ή ομαδικές ανακοινώσεις). Για τη δημοσίευση των 39 μελετών στον παρόντα τόμο προτιμήθηκε η οργάνωσή τους κατά θέματα. Προηγούνται οι δύο διαλέξεις των καθηγητών J.J. Maffre και Μ. Τιβέριου, οι οποίοι έδωσαν τις κατευθυντήριες γραμμές στη σχετική έρευνα, και ακολουθούν οι μελέτες που αφορούν στην τοπική κεραμική, στην εισηγμένη κεραμική και στην κεραμική των ανασκαφικών συνόλων. Στο σύνολό τους οι εργασίες πραγματεύονται υλικό που προέρχεται από τα παράλια και την ενδοχώρα του βορειοελλαδικού χώρου (κυρίως από περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης) μαζί με τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος) καθώς και από θέσεις στη νότια Βουλγαρία και την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (FYROM). Ένα μεγάλο μέρος της κεραμικής προέρχεται από ταφικά σύνολα, καθώς οι ανασκαφές των νεκροταφείων υπερτερούν έναντι αυτών των οικισμών ή των ιερών. Ιδιαίτερα σημαντική θέση κατέχει, ωστόσο, η πραγμάτευση των κεραμικών ευρημάτων από ορισμένους ανασκαμμένους οικισμούς και ιερά. Σε κάθε περίπτωση, η εξεταζόμενη κεραμική περιλαμβάνει εμπορικούς αμφορείς για τη μεταφορά ποικίλων προϊόντων, ακόσμητα χρηστικά σκεύη και διακοσμημένα αγγεία «πολυτελείας». Αξίζει να τονιστεί ότι σε πολλές περιπτώσεις πρόκειται για αδημοσίευτο υλικό, τόσο από πρόσφατες όσο και από παλιότερες ανασκαφικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε διάφορες αρχαιολογικές θέσεις στο Βόρειο Αιγαίο.

Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε με τη στήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και το προσωπικό ενδιαφέρον της Γενικής Γραμματέως Πολιτισμού κ. Λίνας Μενδώνη. Καθοριστική υπήρξε και η χορηγία της Επιτροπής Ερευνών του ΑΠΘ. Η Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς κ. Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη συνέβαλε στην πραγματοποίησή του. Οι Διευθύντριες του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, κ.κ. Πολυξένη Αδάμ-Βελένη και Δέσποινα Μακροπούλου, οι επίτιμες Διευθύντριες της ΙΣΤ' και Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ.κ. Λίλιαν Αχειλαρά και Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή, η τότε Διευθύντρια του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού κ. Σουζάννα Χούλια καθώς και το προσωπικό του Αρχαιολογικού Μουσείου και το Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης συνέβαλαν στην αρτιότερη διεξαγωγή του συνεδρίου. Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, ο Πρύτανης κ. Ιωάννης Μυλόπουλος και η Αντιπρύτανης Έρευνας κ. Σοφία Κουίδου-Ανδρέου στήριξαν τη συνάντηση. Όλους τους ευχαριστούμε θερμά.

Στη χρηματοδότηση του ΥΠΠΟΤ οφείλεται η έκδοση του παρόντα τόμου των Πρακτικών. Η έγκαιρη έκδοσή του, αποτέλεσμα της στενής και αρμονικής συνεργασίας του Α.Π.Θ., του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και των συγγραφέων του τόμου δικαιώνει τις προσπάθειές μας και εκπληρώνει, νομίζουμε, τον στόχο του συνεδρίου.

*Μιχάλης Τιβέριος, Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου,
Ελένη Μανακίδου, Άννα Αρβανιτάκη*

Συντομογραφίες / Abbreviations

Σε όλα τα κείμενα του τόμου έχουν υιοθετηθεί οι συντομογραφίες του *American Journal of Archaeology* (AJA) και του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (*Richtlinien für Publikationen des DAI, Abkürzungslisten*), ενώ χρησιμοποιούνται επιπλέον και οι εξής:

All texts of this volume have adopted the abbreviations of the *American Journal of Archaeology* (AJA) and of the *German Archaeological Institute (Richtlinien für Publikationen des DAI, Abkürzungslisten)*; additionally the following have been used:

ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ	Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη, Θεσσαλονίκη 1987-2009.
ΑΕΜΘ 20 χρόνια	Π. Αδάμ-Βελένη – Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), <i>Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 20 χρόνια. Επετειακός τόμος</i> , Θεσσαλονίκη 2009.
Αιγαίο 2004	Ν.Χ. Σταμπολίδης – Α. Γιαννικουρή (επιμ.), <i>Το Αιγαίο στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Ρόδος 1-4 Νοεμβρίου 2002</i> , Αθήνα 2004.
Αμητός 1987	Σ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη – Μ. Τιβέριος (επιμ.), <i>Αμητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο</i> , Θεσσαλονίκη 1987.
Αρχαία Μακεδονία III	Αρχαία Μακεδονία III. Ανακοινώσεις κατά το Τρίτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-25 Σεπτεμβρίου 1977, Θεσσαλονίκη 1983.
Αρχαία Μακεδονία IV	Αρχαία Μακεδονία IV. Ανακοινώσεις κατά το Τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-25 Σεπτεμβρίου 1983, Θεσσαλονίκη 1986.
Αρχαία Μακεδονία V	Αρχαία Μακεδονία V. Ανακοινώσεις κατά το Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 10-15 Οκτωβρίου 1989, Στη μνήμη του Μανόλη Ανδρόνικου, Θεσσαλονίκη 1993.
Αρχαία Μακεδονία VI	Αρχαία Μακεδονία VI. Ανακοινώσεις κατά το Έκτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 15-19 Οκτωβρίου 1996, Στη μνήμη της Ιουλίας Βοκοτοπούλου, Θεσσαλονίκη 1999.
Αρχαία Μακεδονία VII	Αρχαία Μακεδονία VII. Η Μακεδονία από την Εποχή του Σιδήρου έως το θάνατο του Φιλίππου Β'. Ανακοινώσεις κατά το Έβδομο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 14-18 Οκτωβρίου 2002, Θεσσαλονίκη 2007.
Θρεπτήρια 2012	Μ. Τιβέριος – Π. Νίγδελης – Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), <i>Θρεπτήρια. Μελέτες για την Αρχαία Μακεδονία</i> , Θεσσαλονίκη 2012.
Μνείας χάριν 1998	Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη – Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), <i>Μνείας χάριν. Τόμος στη μνήμη Μαρίας Σιγανίδου</i> , Θεσσαλονίκη 1998.
Μνήμη Δ. Λαζαρίδη 1990	Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη – Ο. Picard (επιμ.), <i>Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα, 9-11 Μαΐου 1986</i> , Θεσσαλονίκη 1990.
Μύρτος 2000	Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), <i>Μύρτος. Μνήμη Ιουλίας Βοκοτοπούλου</i> , Θεσσαλονίκη 2000.
Σίνδος 1985	Ι. Βοκοτοπούλου – Α. Δεσποίνη – Β. Μισαηλίδου – Μ. Τιβέριος, <i>Σίνδος. Κατάλογος της έκθεσης – Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης</i> , Αθήνα 1985.

- ABL C.H.E. Haspels, *Attic Black-Figured Lekythoi*, Paris 1936.
- ABV J.D. Beazley, *Attic Black-Figure Vase-Painters*, Oxford 1956.
- AEMTh *To Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη*, Thessaloniki 1987-2009.
- AEMTh 20 chronia P. Adam-Veleni – K. Tzanavari (eds.), *To Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 20 χρόνια. Επετειακός τόμος*, Thessaloniki 2009.
- Agora XII B.A. Sparkes – L. Talcott, *The Athenian Agora XII. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Princeton N.J. 1970.
- Agora XXIII M.B. Moore – M.Z. Pease-Philippides, *The Athenian Agora XXIII. Attic Black-Figured Pottery*, Princeton N.J. 1986.
- Ancient Macedonia III *Ancient Macedonia III. Papers read at the Third International Symposium held in Thessaloniki, September 21-25, 1977*, Thessaloniki 1983.
- Ancient Macedonia IV *Ancient Macedonia IV. Papers read at the Fourth International Symposium held in Thessaloniki, September 21-25, 1983*, Thessaloniki 1986.
- Ancient Macedonia V *Ancient Macedonia V. Papers read at the Fifth International Symposium held in Thessaloniki, October 10-15, 1989*, Thessaloniki 1993.
- Ancient Macedonia VI *Ancient Macedonia VI. Papers read at the Sixth International Symposium held in Thessaloniki, October 15-19, 1996*, Thessaloniki 1999.
- Ancient Macedonia VII *Ancient Macedonia VII. Macedonia from the Iron Age to the Death of Philipp II. Papers read at the Seventh International Symposium held in Thessaloniki, October, 14-18, 2002*, Thessaloniki 2007.
- ARV² J.D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, Oxford ²1963.
- Paralipomena J.D. Beazley, *Paralipomena*, Oxford 1971.
- Beazley Addenda² T.H. Carpenter – T. Mannack – M. Mendonça (eds.), *Beazley Addenda. Additional References to ABV, ARV² and Paralipomena*, Oxford ²1989.
- Corinth VII D.A. Amyx – P. Lawrence, *Corinth VII. Archaic Corinthian Pottery and the Anaploga Well*, Princeton N.J. 1975.
- Corinth VII/1 S. Weinberg, *Corinth VII/1. The Geometric and Orientalizing Pottery*, Princeton N.J. 1964.
- Corinth VII/5 M. Risser, *Corinth VII/5. Corinthian Conventionalizing Pottery*, Princeton N.J. 2001.
- Corinth XIII C.W. Blegen – H. Palmer – R.S. Young, *Corinth XIII. The North Cemetery*, Princeton N.J. 1964.
- Corinth XV/3 A.N. Stillwell – J.L. Benson, *Corinth XV/3. The Potter's Quarter. The Pottery*, Princeton N.J. 1984.
- Kerameikos IX U. Knigge, *Kerameikos IX. Der Südhügel. Ergebnisse der Ausgrabungen*, Berlin 1976.
- Klazomenai, Teos and Abdera 2004 A. Moustaka – E. Skarlatidou – M.-C. Tzannes – Y. Ersoy (eds.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony. Proceedings of the International Symposium, Abdera, 20-21 October 2001*, Thessaloniki 2004.
- Les céramiques de la Grèce de l'Est 1978 *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*, Centre Jean Bérard, Institut Français de Naples, 6-9 Juillet 1976, Paris 1978.
- Olynthos V D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus V. Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus found in 1928 and 1931*, Baltimore 1933.
- Olynthos XIII D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus XIII. Vases found in 1934 and 1938*, Baltimore 1950.

- Perachora* II H. Payne – T.J. Dunbabin (επιμ.), *Perachora. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia. Excavations of the British School of Archaeology at Athens, 1930-1933, II. Pottery, Ivories, Scarabs, and Other Objects from the Votive Deposit of Hera Limenia*, Oxford 1962.
- Samos* VI/1 E. Walter-Karydi, *Samos VI/1. Samische Gefässe des 6. Jahrhunderts v. Chr.*, Bonn 1973.
- Tocra* I J. Boardman – J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits I*, BSA Suppl. 4, Oxford 1966.
- Tocra* II J. Boardman – J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits II and Later Deposits*, BSA Suppl. 10, Oxford 1973.

Άλλες συντομογραφίες

αδημ.	αδημοσίευτη
αι.	αιώνας
αρ.	αριθμός-αριθμοί
διάμ.	διάμετρος
διδ.	διδακτορική
εκ.	εκατοστά
εικ.	εικόνα-εικόνες
επιμ.	επιμέλεια
Z.	Zωγράφος
κ.ά.	και άλλοι
κ.ε.	και εξής
κεφ.	κεφάλαιο
μ.	μέτρο-μέτρα
μετάφρ.	μετάφραση
ό.π.	όπως παραπάνω
πίν.	πίνακας-πίνακες
πρβλ.	παράβαλε
σελ.	σελίδα-σελίδες
σημ.	(υπο)σημείωση
στιχ.	στίχος-στίχοι
σχ.	σχέδιο-σχέδια
σωζ.	σωζόμενος
τμ.	τετραγωνικά μέτρα
ύψ.	ύψος
φωτ.	φωτογραφία
χλστ.	χιλιοστά

Other abbreviations

c.	century-centuries
ca.	circa
cf.	confer
cm	centimeters
diss.	dissertation
ed.	editor
eds.	editors
et al.	et alii
fig.	figure
figs.	figures
i.e.	id est
inv.	inventory
l.c.	loco citato
m	meter-meters
mm	millimeters
mm ²	square millimeters
n.	note
no.	number
nos.	numbers
pl.	plate
pls.	plates
unpubl.	unpublished
viz.	videlicet
vs	versus

Κεραμική από τη Νέα Καλλικράτεια στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Δρ. Ευρυδίκη Κεφαλίδου

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
eurydice.kefalidou@gmail.com

Η προέλευση του ευρήματος

Σε μία σωστική ανασκαφή που έγινε το 1977 στο οικόπεδο 851 της Νέας Καλλικράτειας του νομού Χαλκιδικής βρέθηκαν δεκάδες όστρακα από χειροποίητα, κυρίως, αλλά και τροχήλατα αγγεία, πολλά από τα οποία είχαν γραπτή διακόσμηση. Το παλιό αυτό εύρημα φυλάσσεται στην κεντρική αποθήκη του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (Α.Μ.Θ.) και παρουσιάζεται εδώ για πρώτη φορά¹.

Το οικόπεδο 851 βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της Νέας Καλλικράτειας, στη θέση όπου μέχρι το 1966 υπήρχε μια τράπεζα με διάμετρο περίπου 125 μ. και ύψος περίπου 5 μ. (εικ. 1). Κατά τη διάρκεια εκείνης της χρονιάς η τράπεζα ισοπεδώθηκε με μπουλντόζες, προκειμένου να δημιουργηθούν καινούργια οικόπεδα – ωστόσο, είχε ήδη προλάβει να την επισκεφτεί ο D. French, ο οποίος συνέλεξε όστρακα από τον χώρο καθώς και από μία προϊστορική τούμπα, που διασώζεται μέχρι σήμερα και βρίσκεται στην ακτογραμμή, αμέσως δυτικά της τράπεζας². Την τούμπα και την τράπεζα είχε εντοπίσει ο L. Rey

ήδη από το 1917 (εικ. 1)³. Τα όστρακα που φυλάσσονται στο Α.Μ.Θ. βρέθηκαν έντεκα χρόνια μετά από την καταστροφή της τράπεζας. Το γεγονός ότι διασώθηκαν έστω και αυτά τα ελάχιστα ευρήματα οφείλεται προφανώς στη θέση του οικοπέδου 851, που βρισκόταν στις παρυφές της τράπεζας, στο διάσελο που τη χώριζε από τη διπλανή τούμπα, δηλαδή σε ένα σχετικά χαμηλό επίπεδο, που προφανώς δεν καταστράφηκε εντελώς κατά την ισοπέδωση του χώρου. Στο αρχείο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας καταγράφεται ο εντοπισμός οστράκων και σε άλλα όμορα οικόπεδα, που βρίσκονται κυρίως στις παρυφές της πρώην τράπεζας, και μάλιστα σημειώνεται ότι ο τότε επιμελητής αρχαιοτήτων Ν. Καλτσάς είχε εντοπίσει τμήματα πήθων στον δρόμο που βρίσκεται δίπλα στο οικόπεδο 851⁴. Πολυάριθμα θραύσματα από έναν τουλάχιστον μεγάλο χειροποίητο αβαφή πήθο περιλαμβάνονται και στο σύνολο που εξετάζουμε εδώ⁵. Ήταν τοποθετημένα ξεχωριστά, και η ανασκαφική ένδειξή τους έχει την ίδια ημερομηνία με τα υπόλοιπα όστρακα («17/3/1977»), με τη σημείωση ότι βρέθηκαν στο κέντρο του οικοπέδου. Είναι, επομένως, πολύ πιθανό ότι προέρχονται από τον ίδιο πιθεώνα που εντόπισε ο Ν. Καλτσάς.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους συναδέλφους Σ. Γματζίδη και Β. Σαριπανίδη, που είδαν μαζί μου την κεραμική από τη Νέα Καλλικράτεια και με βοήθησαν σημαντικά με τις γνώσεις και την εμπειρία τους. Οι συνάδελφοι και συνεργάτες μου στο Α.Μ.Θ. Η. Ζωγράφου, Χ. Κατσίφας, Ε. Μαυροβίτου και Κ. Παλταντζή συνέβαλαν στη φωτογράφιση και ψηφιακή επεξεργασία των εικόνων τους ευχαριστώ θερμά. Η επεξεργασία της εικ. 7 οφείλεται στον Ο. Κουράκη και η συγκόλληση ορισμένων οστράκων στη Σ. Αθανασιάδου. Οι φωτογραφίες των οστράκων προέρχονται από το φωτογραφικό αρχείο του Α.Μ.Θ.

1. Κ. Ρωμοπούλου, *ΑΔ* 32, 1977, *Χρονικά Β2*, 202: «περισυλλέχθηκαν όστρακα γεωμετρικά». Οι εργασίες στο συγκεκριμένο οικόπεδο πρέπει να είχαν αρχίσει ήδη από την προηγούμενη χρονιά, το 1976. Βλ. Κ. Ρωμοπούλου, *ΑΔ* 31, 1976, *Χρονικά Β2*, 247, όπου σημειώνεται η παλαιότερη ισοπέδωση του χώρου και αναφέρονται όστρακα του τέλους της Εποχής Χαλκού και της Εποχής Σιδήρου. Ευχαριστώ την Κ. Ρωμοπούλου που μου έδωσε περαιτέρω πληροφορίες για τις έρευνες που γίνονταν τότε στην περιοχή. Το σύνολο της κεραμικής που παρουσιάζεται εδώ υποβλήθηκε σε χημική ανάλυση με ΧRF, για τα αποτελέσματα της οποίας, βλ. Κεφαλίδου – Ναζλής (υπό έκδοση).

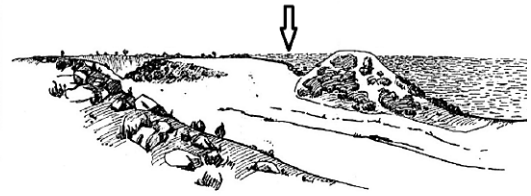
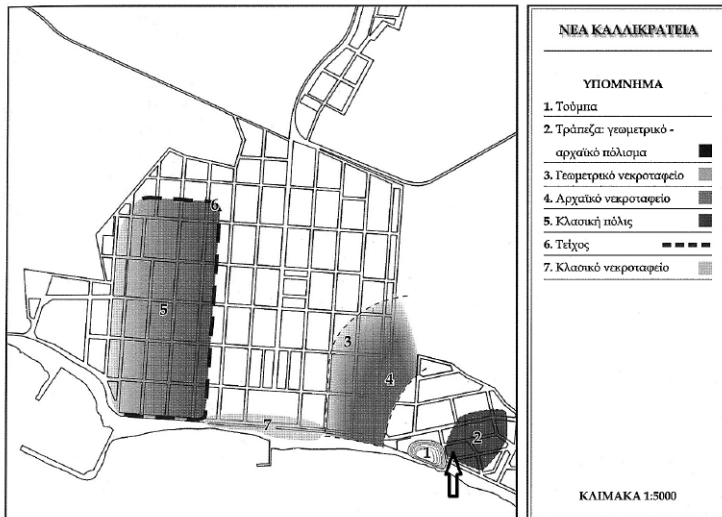
2. Οι σχετικές πληροφορίες παραδίδονται από τον French 1967, 22,

αρ. C12 (Survey visit 11.8.65 and 22.12.66). Πρβλ. και Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 22, 1967, *Χρονικά Β2*, 403, με την αναφορά στους προωθητήρες της ΥΕΒ που έκαναν «ισοπέδωσιν προς οικοπεδοποίησην». Για τη θέση, βλ. επίσης Γραμμένος – Μπέσιος – Κώτσος 1997, 59-60, αρ. 30. Γραμμένος 1997, 277, Β1, C12 και 281, πίν. 1 αρ. 7. Σουέρεφ 2011, 191-194. Ευχαριστώ την Ε. Μανακίδου που διευκόλυνε την επίσκεψή μου στο Μουσείο Εκμαγείων της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., όπου φυλάσσονται τα όστρακα της περισυλλογής του D. French.

3. Rey 1917-1919, 166-168: «Aronomi. Toumba et table D».

4. Για τις πληροφορίες ευχαριστώ τη συνάδελφο Α. Μπιλούκα. Επίσης τον συνάδελφο Ι. Γραικό, που απάντησε σε διάφορα ερωτήματά μου.

5. Η πλειονότητα των οστράκων (αρ. ΜΘ 25356) ανήκει στο σώμα ενός πήθου, ενώ ορισμένα πρέπει να προέρχονται από άλλους ανάλογους πήθους. Δεν σώζεται κανένα τμήμα από βάση ή χείλος, και οι ακμές δείχνουν ότι τα αγγεία μάλλον έσπασαν κατά την εκσκαφή.

Εικ. 1. Αριστερά: Τοπογραφικό της Νέας Καλλικράτειας (Μπιλούκα – Γραϊκός 2009, 241, σχ. 2). Το βέλος δηλώνει τη θέση του οικοπέδου 851. Δεξιά: Η τούμπα και η τράπεζα της Νέας Καλλικράτειας (Rey 1917-1919, 168, εικ. 134). Το βέλος δηλώνει τη θέση του οικοπέδου 851.

Όλα τα υπόλοιπα όστρακα συνοδεύονται από την ανασκαφική ένδειξη «Νέα Καλλικράτεια, 17/3/1977, από τη ΝΑ γωνία του οικοπέδου». Μαζί τους είχαν τοποθετηθεί και τρία λίθινα τριπτά εργαλεία. Δεν διαθέτουμε καμία άλλη ανασκαφική πληροφορία και δεν γνωρίζουμε εάν στον χώρο υπήρχαν κατάλοιπα ή ευρήματα που δεν συλλέχθηκαν (λ.χ. οστά ανθρώπων ή ζώων, όστρεα ή στάχτες). Όμως, οι πίθοι που ήδη αναφέραμε, οι λίθινοι τριπτήρες που χρησιμοποιούνταν για την προετοιμασία της τροφής και τα σχήματα των άλλων αγγείων, στα οποία, όπως θα δούμε στη συνέχεια, περιλαμβάνονται αρκετά αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης, επιβεβαιώνουν ότι βρισκόμαστε σε μια περιοχή με οικιστική χρήση και διάρκεια ζωής από την ύστερη Εποχή του Χαλκού έως και το τέλος της αρχαϊκής περιόδου, όπως είχε ήδη φανεί και από το υλικό της περισυλλογής του French.

Η κεραμική

Τα όστρακα του οικοπέδου 851 ήταν πλυμένα και εν μέρει συγκολλημένα. Αρκετά από αυτά έχουν νεότερα σπασίματα (γεγονός αναμενόμενο, εφόσον βρέθηκαν σε εκσκαφή), αλλά τα κομμάτια που λείπουν δεν βρέθηκαν, εκτός από λίγα, που συγκολλήσαμε στο εργαστήριο συντήρησης του Α.Μ.Θ.⁶ Τα όστρακα προέρχονται από 100 και πλέον διαφορετικά αγγεία, που στην πλειονότητά τους αντιπροσωπεύονται από ένα μόνο όστρακο, ενώ από ορισμένα μεγάλα αγγεία έχουν διασωθεί τρία-τέσσερα ή ακόμη και δεκάδες όστρακα. Μόνο ένα αγγείο αποκαταστάθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό, με σχεδόν πλήρες

προφίλ. Δεν γνωρίζουμε, βεβαίως, το ποσοστό της κεραμικής που καταστράφηκε κατά την εκσκαφή του οικοπέδου 851, επειδή, ωστόσο, συλλέχθηκαν ακόμη και πολύ μικρά αβαφή όστρακα, μπορούμε να είμαστε μάλλον βέβαιοι ότι διασώθηκε ό,τι ήταν δυνατόν να διασωθεί⁷.

Αναλυτικότερα και με χρονολογική σειρά:

I. Στη νεότερη ή τελική νεολιθική μπορεί να ανήκει ένα όστρακο από το χείλος μελανού στιλβωμένου ανοικτού αγγείου⁸.

II. Στην ύστερη Εποχή του Χαλκού (εικ. 2) ανήκουν τέσσερα όστρακα από στιλβωμένες ανοιχτές φιάλες με διχαλωτές λαβές (wish-bone), δεκαπέντε όστρακα από το χείλος και το σώμα χειροποίητων στιλβωμένων αγγείων, κυρίως φιαλών (δύο από τα οποία πιθανόν συνανήκουν), και ένα όστρακο από το χείλος και τον λαιμό αμφορέα, με στίλβωση σε ολόκληρη την εξωτερική επιφάνεια και στο εσωτερικό του χείλους (εικ. 2, πάνω δεξιά)⁹.

7. Σημειώνουμε ότι στα όστρακά μας δεν αντιπροσωπεύεται η αμαυρόχρωμη κεραμική, όστρακα της οποίας συνέλεξε ο French από την ίδια περιοχή της τούμπας και της τράπεζας. Βλ. French 1967, 22, C12, αρ. 159-178.

8. Αρ. ΜΘ 25354. Παρόμοια είναι τα όστρακα που είχε συλλέξει από τον χώρο της τούμπας και της τράπεζας ο French 1967, 22, C12, αρ. 1-52.

9. α) Φιάλες με διχαλωτές λαβές: αρ. ΜΘ 25332, 25339-25340, 25350: σώζουν τμήμα του χείλους και της λαβής.

β) Χειροποίητα στιλβωμένα αγγεία, κυρίως φιάλες: αρ. ΜΘ 25324-25331, 25336-25338, 25341, 25348, 25351-25352. Τα αρ. ΜΘ 25324 και 25352 προέρχονται πιθανόν από την ίδια ανοιχτή φιάλη. Δύο σπές ανάρτησης ή στερέωσης πώματος σώζονται στο όστρακο αρ. ΜΘ 25328, που ανήκει στο χείλος γκριζού ανοικτού αγγείου.

γ) Τμήμα αμφορέα: αρ. ΜΘ 25333.

Ο French είχε συλλέξει από τον ίδιο χώρο αρκετά ανάλογα όστρακα, καθώς και γραπτή κεραμική της ίδιας περιόδου. Για δημοσιεύσεις συνόλων κεραμικής της ύστερης Εποχής του Χαλκού από την κεντρική Μακεδονία, βλ. Hochstetter 1984. Horejs 2007.

6. Δεν γνωρίζουμε εάν με τις παλαιότερες συγκολλήσεις ενώθηκαν τμήματα που ήταν σπασμένα ήδη από την αρχαιότητα.

Εικ. 2. Χείλη και λαβές από αγγεία Εποχής Χαλκού και Εποχής Σιδήρου.

III. Στο ευρύτερο πλαίσιο της Εποχής του Σιδήρου και των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων (εικ. 2-3) μπορούν να χρονολογηθούν 33 τμήματα από χείλη, λαβές, βάσεις και σώματα, που ανήκουν κυρίως σε φιαλόσχημα αγγεία, οινοχόες, όλπες και πρόχους, χυτροειδή, λεβητόσχημα και άλλα αγγεία, τεφρόχρωμα, αβαφή ή ολόβαφα, με ή χωρίς στίλβωση ή λείανση¹⁰. Ανάμεσά τους διακρίνουμε και δύο λαβές «ωοκέλυφων» ερυθροβαφών

10. α) Φιαλόσχημα: απόφυση (αρ. ΜΘ 25258), πιθανόν λαβή φιάλης με κομβιόσχημες απολήξεις στις λαβές (αρ. ΜΘ 25353), όστρακα από λαβές και σώματα (αρ. ΜΘ 25254, 25265, 25334-25335, 25355). Πολλά όστρακα από παρόμοια αγγεία περιλαμβάνονται και στο υλικό της περισυλλογής του French.

β) Θραύσματα πρόχων με οπισθόμητο ή ισοϋνές χείλος (αρ. ΜΘ 25260, 25263-26264, 25266-25271, 25279) και με συνεστραμμένη λαβή (αρ. ΜΘ 25342).

γ) Χυτροειδή και παρεμφερή κλειστά αγγεία (αρ. ΜΘ 25253, 25272-25275, 25343-25347).

δ) Χείλη λεβητόσχημων αγγείων (αρ. ΜΘ 25259, 25276), όστρακο με εγχαράξεις που δημιουργούν διάγραμμα μοτίβο (αρ. ΜΘ 25349), και μια λαβή ανοιχτού γραπτού αγγείου, όπου διακρίνονται ίχνη μαύρου χρώματος (αρ. ΜΘ 25261).

ε) Τμήμα χείλους και λαβής σκύφου, συγκολλημένο από δύο όστρακα, πιθανόν 6ος αι. π.Χ. (αρ. ΜΘ 25257).

Για ανάλογα ευρήματα από τάφους της Εποχής Σιδήρου στη Νέα Καλλικράτεια, βλ. Μπιλούκα – Βασιλείου – Γραϊκός 2000, 300, εικ. 2 (φιάλη με κομβιόσχημες αποφύσεις στις λαβές). Μπιλούκα – Γραϊκός 2001, 282 και σημ. 6 (μόνοτο κύπελλο). Μπιλούκα – Γραϊκός – Κλάγκα 2004, 110, εικ. 4 (φιάλες και σκύφοι). Για δημοσιεύσεις συνόλων κεραμικής της Εποχής Σιδήρου από την κεντρική Μακεδονία, βλ. Hochstetter 1984. Χαβέλα 1999. Μοσχονησιώτη 2004. Χαβέλα 2004. Παπαδοπούλου 2005, 409-539. Χατζής 2008. Σκιαδάς 2009, 10-62. Gimatzidis 2010. Πάτης 2010. Χατζής 2010.

άποδων κυλίκων (τέλος 7ου-πρώιμος 6ος αι. π.Χ.), που φαίνεται ότι κατασκευάζονταν κυρίως στον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι (εικ. 3, πάνω αριστερά)¹¹.

IV. Σε ένα πιο στενό χρονολογικό πλαίσιο, μέσα στο β' μισό του 8ου αι. π.Χ. και στο α' τέταρτο του 7ου αι. π.Χ. τοποθετούνται τουλάχιστον επτά τμήματα από εγχώριους υπο-πρωτογεωμετρικούς εμπορικούς βορειοελλαδικούς αμφορείς του τύπου Π (εικ. 4)¹². Οι αμφορείς του τύπου Π έχουν κοντό και φαρδύ λαιμό, καμπύλο σώμα, κάθετες λαβές και επίπεδη βάση. Ο πηλός τους είναι χοντρόκοκκος με πολλά εγκλείσματα, κυρίως χαλαζιακά, και η διακόσμηση γίνεται συνήθως με σκούρο

11. Αρ. ΜΘ 25262 και ΜΘ 25301. Στο Καραμπουρνάκι βρέθηκαν πολλά κακοψημένα και άψητα παραδείγματα, απορρίμματα ενός κεραμικού εργαστηρίου: Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2001, 256-258, εικ. 5. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 347-349. Τσιαφάκη – Τσιφλιγκάνης 2008. Τιβέριος 2009α, 392. Tsiafakis 2010, 384-385. Τσιαφάκη – Μανακίδου (υπό έκδοση). Για αναλυτικότερη μελέτη ορισμένων παραδειγμάτων και για τη διασπορά των «ωοκέλυφων» στην κεντρική Μακεδονία, βλ. Παντή 2008, 182-192, 197-198, 200-203, 208, 230, 248-249 (με αναφορά και σε παραδείγματα από τη Νέα Καλλικράτεια). Σκιαδάς 2009, 62-74. Παντή 2012. Χαβέλα 2012, 254-255.

12. Αναλυτικά για το σχήμα, τις τεχνικές κατασκευής, τη διακόσμηση, τη χρήση, τη διασπορά και τη χρονολόγησή τους, βλ. Gimatzidis 2010, 99-100 (Warenggruppe K19a – K19b) και 252-288. Βλ. επίσης γενικά και με παλαιότερη βιβλιογραφία Τιβέριος 2009α, 392, εικ. 13. Τιβέριος 2009β, 403, εικ. 7. Βλ. επίσης τις πρόσφατες μελέτες που παρουσιάζουν υλικό από το Καραμπουρνάκι και τη Γκόνα Θεσσαλονίκης: Χατζής 2008, 64-69. Σκιαδάς 2009, 33-41. Πάτης 2010, 63-68. Χατζής 2010, 171-176. Για μία πετρογραφική ανάλυση που επιχειρήθηκε σε παραδείγματα από τη Μένδη, βλ. Μοσχονησιώτη κ.ά. 2005.

Εικ. 3. Όστρακα Εποχής Σιδήρου και αρχαϊκών χρόνων.

καφέ χρώμα κατευθείαν επάνω στον πηλό¹³. Διακρίνονται δύο βασικά μεγέθη: οι μικροί, με ύψος γύρω στα 45 εκ., και οι μεγάλοι, με ύψος γύρω στα 60 εκ. και χωρητικότητα γύρω στα 42 λίτρα. Οι μικροί αμφορείς διακοσμούνται συνήθως με διαγραμματισμένα τρίγωνα στη ζώνη του ώμου, ενώ οι μεγάλοι με πολλαπλούς ομόκεντρους κύκλους. Η δευτερεύουσα διακόσμηση με ταινίες και καμπυλόγραμμα μοτίβα είναι η ίδια και στις δύο περιπτώσεις¹⁴. Στα όστρακα της Νέας Καλλικράτειας περιλαμβάνονται πέντε τμήματα λαβών,

13. Σε ορισμένες περιπτώσεις διακρίνεται αραιό υπόλευκο επίχρισμα που καλύπτει την επιφάνεια των αμφορέων, επάνω στο οποίο εφαρμόζεται η γραπτή διακόσμηση, αλλά συνήθως δεν υπάρχει επίχρισμα ή πρόκειται για το λεγόμενο «self-slip». Βλ. Gimatzidis 2010, 99.

14. Η διακόσμηση των αμφορέων της Νέας Καλλικράτειας είναι εντελώς τυπική για την κατηγορία, η οποία ούτως ή άλλως διακρίνεται για τον συντηρητισμό της, καθώς παραμένει σχεδόν απαράλλαχτη για περισσότερο από έναν αιώνα: πολλαπλοί ομόκεντροι κύκλοι (στα σωζόμενα όστρακα διακρίνονται τουλάχιστον επτά), συνήθως από τρεις σε κάθε όψη, ανάμεσα σε δέσμες οριζόντιων ταινιών διαφορετικού πλάτους. Οι δύο ραβδώσεις των λαβών τονίζονται, επίσης, με χρώμα και από τη βάση των λαβών αρχίζει ένα χαρακτηριστικό γραπτό διπλό καμπυλόγραμμα μοτίβο, που εκτείνεται μέχρι το κάτω μέρος του σώματος.

όστρακα από το σώμα ενός αμφορέα που συνανήκουν αλλά δεν κολλούν και ένα μεμονωμένο όστρακο από το σώμα άλλου αμφορέα¹⁵. Όλα τα όστρακα με ομόκεντρους κύκλους πρέπει να προέρχονται από μεγάλου μεγέθους αμφορείς.

Η σημασία των οστράκων της Νέας Καλλικράτειας έγκειται στο γεγονός ότι προσθέτουν μία ακόμη θέση στον χάρτη της διασποράς του συγκεκριμένου τύπου εμπορικών αμφορέων, που φαίνεται ότι ήταν ένας από τους πιο διαδεδομένους σε ολόκληρο το Βόρειο Αιγαίο και από την Εύβοια μέχρι και την Τροία, από το 800 π.Χ. έως λίγο μετά το 700 π.Χ., οπότε η παραγωγή τους φαίνεται να σταματά. Η πυκνότητα των ευρημάτων γύρω από τον μυχό του Θερμαϊκού κόλπου φανερώνει ότι κάπου εκεί πρέπει να αναζητηθεί το κέντρο ή τα κέντρα κατασκευής τους, ανάμεσα στα οποία σημαντική θέση κατέχει πιθανότατα η Σίνδος¹⁶.

V. Η ομάδα των εμπορικών αμφορέων από το εύρημα της Νέας Καλλικράτειας¹⁷ περιλαμβάνει και τμήματα από αμφορείς της Χίου, που μπορούν να χρονολογηθούν στα τέλη του 7ου ή στο α' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.¹⁸. Βρέθηκαν έντεκα όστρακα (από χείλος, λαβές και σώματα), με το χαρακτηριστικό υπόλευκο επίχρισμα και την ταινιωτή γραπτή διακόσμηση (εικ. 5)¹⁹. Τα αγγεία αυτά είναι τα μοναδικά βεβαιωμένα προϊόντα εισαγωγής στο οικόπεδο 851, ενώ ανάλογοι χιακοί αμφορείς εντοπίζονται σε μεγαλύτερες ή μικρότερες ποσότητες σε ολόκληρο το βόρειο και ανατολικό Αιγαίο, κυρίως σε παραλιακές θέσεις αλλά και στην ενδοχώρα²⁰.

VI. Η πολυπληθέστερη, όμως, κατηγορία κεραμικής από το εύρημα της Νέας Καλλικράτειας είναι η εγχώρια

15. Αρ. ΜΘ 25283-25287 (λαβές), ΜΘ 25278 (μεμονωμένο όστρακο), ΜΘ 25289α-στ (έξι όστρακα που συνανήκουν).

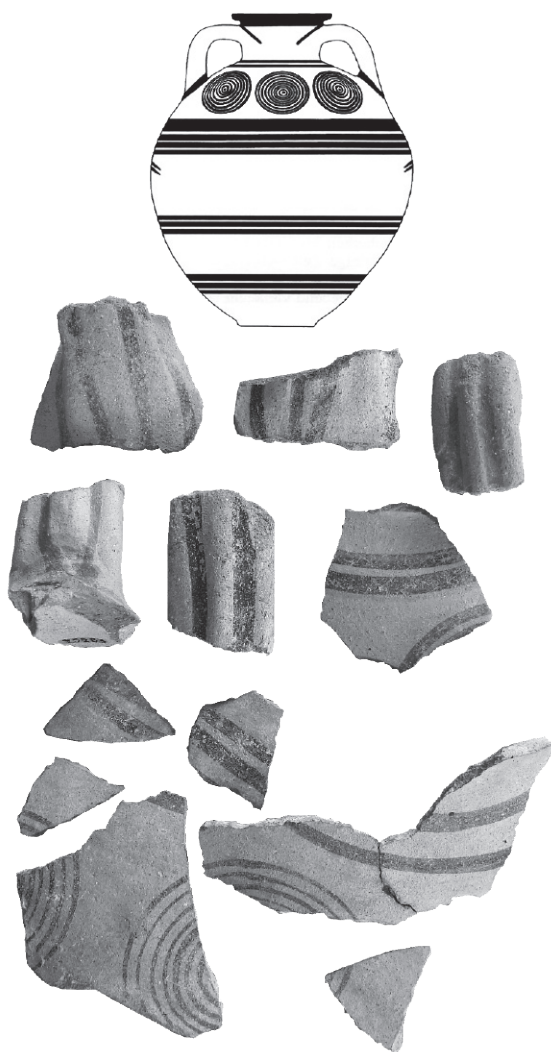
16. Για τη διασπορά τους και την κεντρική θέση της Σίνδου, βλ. Τιβέριος 2009α, 392, και σημ. 28. Τιβέριος 2009β, 403. Gimatzidis 2010, 261-264. Για ανάλογα ευρήματα από τη Λήμνο, βλ. το κείμενο της L. Danile στον παρόντα τόμο.

17. Αναφέρω και δύο μικρά τμήματα από το σώμα γραπτών εμπορικών αμφορέων με οριζόντιες καστανές-καστανοκόκκινες ταινίες, που μπορεί να ανήκουν επίσης στον τύπο II ή να ανήκουν σε εργαστήριο της Ανατολικής Ελλάδας (αρ. ΜΘ 25277 και ΜΘ 25290).

18. Βλ. γενικά Cook – Dupont 1998, 146-151. Ευχαριστώ τον συνάδελφο Κ. Φίλη που απάντησε σε ερωτήματά μου σχετικά με τους χιακούς αμφορείς.

19. Αρ. ΜΘ 25280-25282 (λαβές), ΜΘ 25288 (χείλος), ΜΘ 25291 (επτά τμήματα από σώμα αμφορέων – ορισμένα μπορεί να συνανήκουν, αλλά δεν κολλούν). Το σχήμα τους πιθανότατα βρίσκεται κοντά στον τύπο 23.1e, f του Dupont. Βλ. Cook – Dupont 1998, 147.

20. Καραμπουρνάκι: Τιβέριος 1987, 252. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 346. Παντή 2008, 158-159. Παντή 2009, 278. Τιβέριος 2009α, 392. Φίλης 2012, 309-311. Αρχοντικό: Χρυσοστόμου 1999, 269. Σίνδος: Gimatzidis 2010, 288-290. Ασώματα (ένα όστρακο): Κεφαλίδου 2009, 43 και σημ. 97. Ακανθος και Μακεδονία γενικότερα: Φίλης 2011, 39-76 (όπου συγκεντρώνεται όλη η σχετική βιβλιογραφία).

Εικ. 4. Όστρακα εμπορικών βορειοελλαδικών αμφορέων τύπου Π και σχεδιαστική αναπαράσταση (σχέδιο: Gimatzidis 2010, 261, εικ. 80a).

«ασημίζουσα» κεραμική, στην οποία ανήκουν τμήματα 33 αγγείων, κυρίως μεγάλου μεγέθους, τα οποία σώζονται σε αποσπασματική κατάσταση, εκτός από λιγότες εξαιρέσεις²¹. Την ιδιαίτερη και χαρακτηριστική αυτή κατηγορία κεραμικής είχε εντοπίσει πρώτος ο W. Heurtley στο Αξιοχώρι²², ωστόσο η διάγνωση της σημασίας της και η σημερινή ονομασία της οφείλονται στον καθηγητή Μ. Τιβέριο, ο οποίος αναγνώρισε όστρακα αυτής της κατηγορίας στον οικισμό της Σίνδου, ήδη από την πρώτη ανασκαφική περίοδο²³. Στη συνέχεια, η συγκεκριμένη

21. Αρ. ΜΘ 25255-25256, 25292-25300, 25302-25323. Ορισμένα από αυτά είναι τμήματα αγγείων συγκολλημένα από όστρακα, ενώ μεμονωμένα όστρακα ή ομάδες οστράκων μπορεί να συνανήκουν, αλλά δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι.

22. Heurtley – Hutchinson 1925-1926, 28 (Αξιοχώρι: Ware D4).

23. Ο Μ. Τιβέριος την αναφέρει αρχικά ως κεραμική «με ασημίζουσα επιφάνεια» (Τιβέριος 1990, 322 και σημ. 19, εικ. 11. Τιβέριος 1991, 241, εικ. 6) και περιγράφει τα βασικά χαρακτηριστικά της: συνήθως μεγάλα

Εικ. 5. Όστρακα χιακών εμπορικών αμφορέων.

κεραμική από τη Σίνδο και την κεντρική Μακεδονία συνολικότερα, αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικότερης μελέτης²⁴. Η κεραμική αυτή κατασκευάζεται κυρίως στο β' μισό του 8ου και στις αρχές του 7ου αι. π.Χ., ενώ παραλλαγές, απόγονοι και παρακλάδια της ανιχνεύονται μέχρι και τον 6ο αι. π.Χ.²⁵. Τα όστρακα της Νέας Καλλικράτειας δεν μπορούν να χρονολογηθούν με ακρίβεια, γιατί δεν αποτελούν ένα κλειστό-στρωματογραφημένο σύνολο. Γενικά, πάντως, παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με την αντίστοιχη κεραμική από τη Σίνδο και το Καραμπουρνάκι.

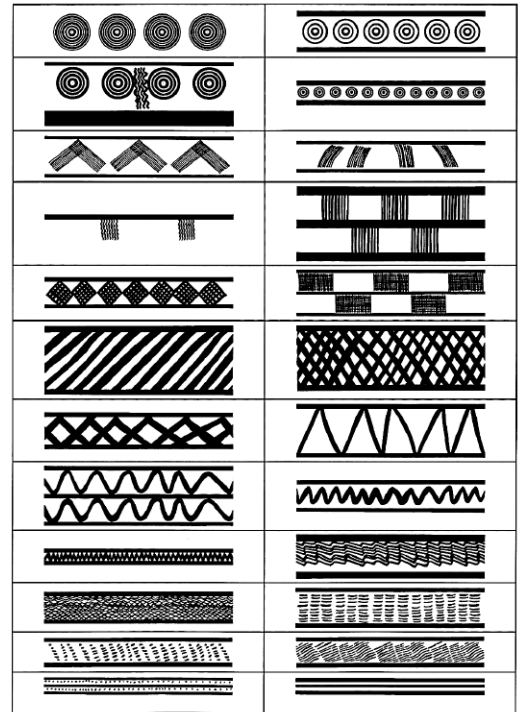
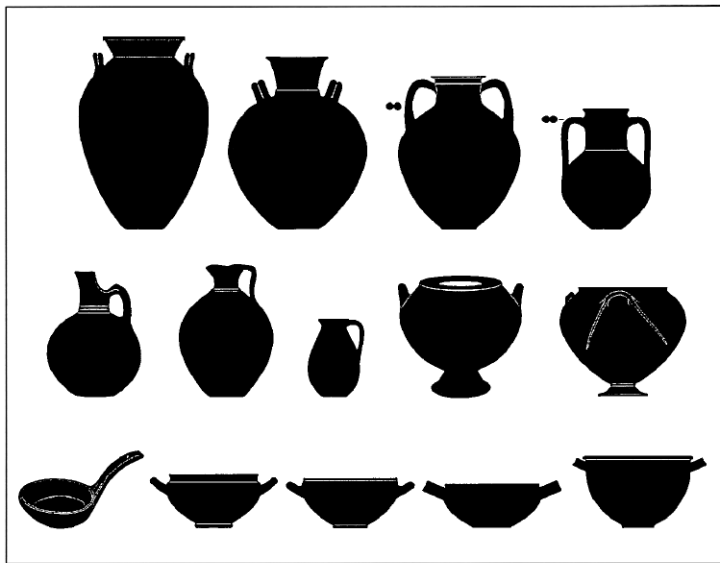
Η διασπορά της «ασημίζουσας» κεραμικής καταγράφηκε αναλυτικά από τον Σ. Γηματζιδή²⁶: εντοπίζεται

αγγεία με ασημίζουσα επιφάνεια και γεωμετρική διακόσμηση με βιολετί χρώμα. Επίσης, συζητά τη χρονολόγησή της και αναφέρεται στη διασπορά της κυρίως γύρω από τον Θερμαϊκό κόλπο, σημειώνοντας ότι η περιοχή της Αγχιάλου πρέπει να ήταν το βασικό κέντρο παραγωγής. Ο όρος «ασημίζουσα κεραμική» καθιερώνεται από τον ίδιο από το 1992 και εξής: Τιβέριος 1992, 362. Τιβέριος 1996, 414, 416 (όπου αναφέρεται και στη σύσταση του πηλού της περιοχής).

24. Βλ. κυρίως Gimatzidis 2010, 101-105, 226-252 και σποράδην (Warrengruppe K22: «silbrig engobierte Keramik»). Επίσης: Παντή 2008, 86-88, 162, 173-176, 255-256. Σκιαδάς 2009, 45-57. Πάτσης 2010, 56-62. Χατζής 2010, 169-171. Gimatzidis 2011, 101-102 (Silver Slip Ware).

25. Τιβέριος 2009α, 392 (8ος και 7ος αι. π.Χ.). Gimatzidis 2010, 247-249 (βασίζεται κυρίως στη στρωματογραφία της Σίνδου και τοποθετεί τα παλαιότερα παραδείγματα ήδη στην υπο-πρωτογεωμετρική ΙΙβ περίοδο – γύρω στο 800 π.Χ.).

26. Gimatzidis 2010, 250-252.

Εικ. 6. Σχήματα και διακοσμητικά μοτίβα της «ασημιζουσας» κεραμικής (Gimatidis 2010, 227, εικ. 64 και 242, εικ. 72).

σε διάφορες θέσεις των ακτών του Θερμαϊκού κόλπου, από την Κρασιά του Πλαταμώνα στα δυτικά, μέχρι τη Σάνη και τη Μένδη, την Όλυνθο, τη χερσόνησο της Παλλήνης, την Ιερισσό και ακόμη ανατολικότερα, κατά μήκος και στις εκβολές του Στρυμόνα (Άργιλος, Ηϊόνα κ.ά.), μέχρι και τη Θάσο. Στη μακεδονική ενδοχώρα και προς τα δυτικά και βόρεια, το όριο της εξαπλώσεώς της φαίνεται, μέχρι στιγμής, να είναι η Βεργίνα, η περιοχή των Γιαννιτσών (Αρχοντικό, Αγροσυκιά) καθώς και διάφορες θέσεις κατά μήκος του Αξιού (Κουφάλια, Καστανάς, Αξιοχώρι κ.ά.) και του Γαλλικού ποταμού (Παλατιανό, Νέα Φιλαδέλφεια κ.ά.). Τέλος, παρόμοια όστρακα έχουν βρεθεί και στην Ερέτρια. Η Νέα Καλλικράτεια (πιθανόν μαζί με τα κοντινά σε αυτή Νέα Σύλλατα), περιλαμβάνεται στις περιοχές όπου έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη της «ασημιζουσας» κεραμικής ήδη από τα ευρήματα της επιφανειακής περιουλογογής του French το 1965 και 1966²⁷, ενώ πρόσφατα βρέθηκε εγχυτρισμός σε «ασημιζοντα» πίθο²⁸.

Η ποσότητα της «ασημιζουσας» κεραμικής ποικίλει από θέση σε θέση: από λιγοστά μόνον όστρακα μέχρι και χιλιάδες, όπως είναι εκείνα που βρέθηκαν στην πιο απομακρυσμένη από το Αιγαίο θέση, στο Κορβίλεν της

σημερινής Βουλγαρίας, στις όχθες του Νέστου²⁹. Με πειστικά επιχειρήματα ο Γιματζίδης υποστηρίζει ότι όλα αυτά τα αγγεία δεν είναι δυνατόν να προέρχονται από ένα και μοναδικό κέντρο παραγωγής και επιπλέον επισημαίνει ορισμένες τοπικές παραλλαγές ή προτιμήσεις. Φαίνεται, ωστόσο, ότι ανάμεσα στα κέντρα παραγωγής ιδιαίτερη θέση κατέχει η Σίνδος, όπου τα «ασημιζοντα» αγγεία φαίνεται να ήταν ιδιαίτερα αγαπητά³⁰.

Τα σχήματα της «ασημιζουσας» κεραμικής παρουσιάζουν αρκετή ποικιλία: από τα ανοιχτά αγγεία πιο συχνά συναντάμε τις λεκάνες και τους μεγαλύτερους λέβητες, ενώ ανάμεσα στα κλειστά αγγεία ιδιαίτερα συχνόι είναι οι πίθοι και οι πιθαμφορείς, ενώ σπανιότερα συναντάμε αμφορείς, οινοχόες και άλλα (εικ. 6, αριστερά)³¹.

Στο σύνολο της Νέας Καλλικράτειας αντιπροσωπεύονται κυρίως πίθοι και πιθαμφορείς³². Το ύψος των πίων κυμαίνεται γενικά από 25 εκ. έως 1μ. (το μέσο ύψος τους είναι γύρω στα 50 εκ.), και το μοναδικό καλύτερα σωζόμενο παράδειγμα της Νέας Καλλικράτειας (αρ. ευρ. ΜΘ 25300) πρέπει να είχε ύψος γύρω στα 80 εκ. (εικ. 7). Το χείλος τους συνήθως είναι προεξέχον με επίπεδη οριζόντια

27. French 1967, 22 (αρ. C12), όστρακα αρ. 210-212, πιθανόν και το αρ. 242: χαρακτηρίζονται ως «Protogeometric of local type». Τα όστρακα διακοσμούνται με ομόκεντρους κύκλους και παράλληλες ταινίες.

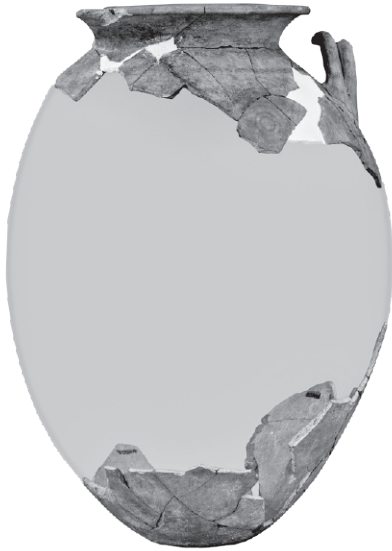
28. Βλ. Μπιλούκα – Ευθύμογλου 2011.

29. Βλ. και το κείμενο των Α. Bozkova και Ρ. Delev στον παρόντα τόμο.

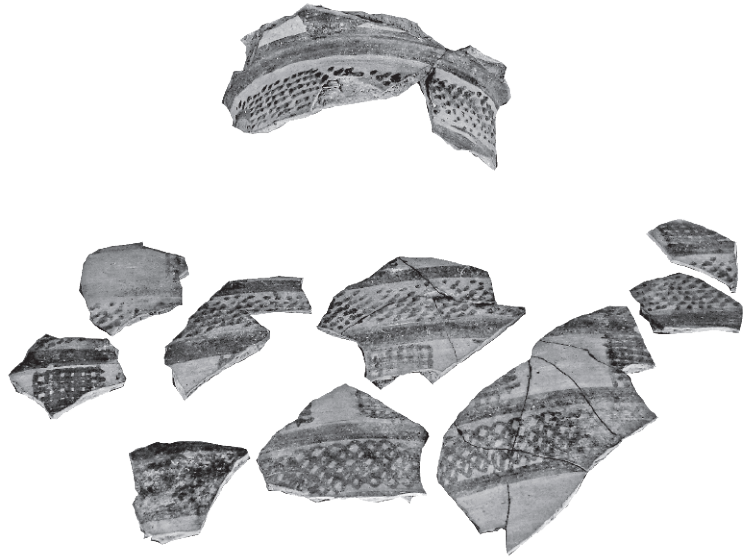
30. Για τη διασπορά και τα κέντρα παραγωγής, βλ. Gimatidis 2010, 250-252. Βλ. επίσης παρακάτω, και σημ. 40.

31. Αναλυτικά για τα σχήματα, βλ. Gimatidis 2010, 228-241 και εικ. 64.

32. Gimatidis 2010, 234-236.

Εικ. 7. «Ασημίζων» πίθος, αρ. ΜΘ 25300.

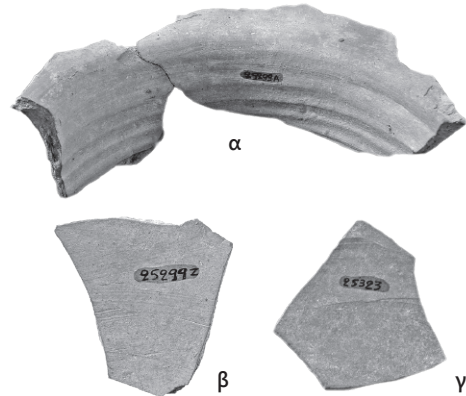

Εικ. 8. «Ασημίζων» πιθαμφορέας, αρ. ΜΘ 25299.

επιφάνεια, και φέρουν διπλές οριζόντιες λαβές στον ώμο. Οι πιθαμφορείς είναι λίγο μικρότεροι σε μέγεθος, έχουν παρόμοιο χείλος και λαβές, αλλά μπορεί να έχουν λίγο πιο φουσκωτό σώμα και οπωσδήποτε ψηλότερο λαιμό. Στο εύρημα της Νέας Καλλικράτειας συγκαταλέγονται και τα όστρακα ενός ιδιαίτερα μεγάλου πιθαμφορέα (αρ. ΜΘ 25299), με εσωτερική διάμετρο λαιμού 18,6 εκ. (εικ. 8).

Η τεχνική κατασκευής των αγγείων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο Γιματζίδης μελέτησε τις σχετικές ενδείξεις και έδειξε ότι όλα τα ανοιχτά αγγεία καθώς και τα μικρά κλειστά αγγεία είναι κατασκευασμένα εξ ολοκλήρου σε ταχύστροφο κεραμικό τροχό, ενώ τα μεγάλα αγγεία, όπως οι πίθοι, οι πιθαμφορείς κλπ., έχουν έναν ιδιαίτερο, «υβριδικό» τρόπο κατασκευής: η βάση και το σώμα είναι κατασκευασμένα σε αργό τροχό ή σε μια περιστρεφόμενη βάση με την τεχνική της «κουλούρας», ενώ ο λαιμός και το χείλος είναι κατασκευασμένα σε ταχύστροφο τροχό – τα δύο τμήματα ενώνονται κατόπιν. Η διαφορά αυτή είναι εμφανής και σε αρκετά όστρακα πίθων και πιθαμφορέων από τη Νέα Καλλικράτεια, στην εσωτερική επιφάνεια των οποίων διακρίνουμε τις ραβδώσεις των τροχήλατων λαιμών και τη χειροποίητη επεξεργασία-λείανση των σωμάτων (εικ. 9α-γ)³³.

Είναι γνωστό ότι η ασημίζουσα επιφάνεια των αγγείων δεν οφείλεται μόνο στον ίδιο τον πηλό τους, που ούτως ή άλλως περιέχει μεγάλη ποσότητα ασημί ή χρυσής μαρμαρυγίας (περιέχει όμως και άλλα εγκλείσματα λευκά, γκρι και μαύρα), αλλά και σε ένα ιδιαίτερο επίχρισμα, που πρέπει να έχει δημιουργηθεί με διαδοχικές εκπλύσεις και διυλύνσεις του πηλού, έτσι ώστε να

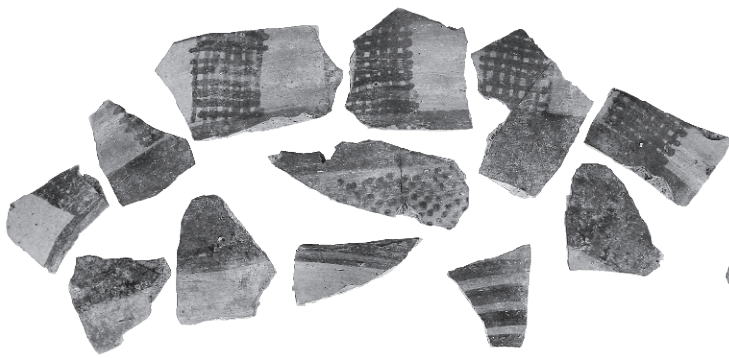

Εικ. 9. Υβριδικός τρόπος κατασκευής των μεγάλων «ασημίζοντων» αγγείων: α-β. λαιμός και χείλος του πιθαμφορέα ΜΘ 25299, γ. σώμα μεγάλου κλειστού αγγείου με αρ. ΜΘ 25323.

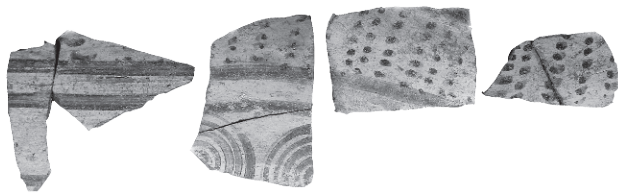
απομονωθεί τελικά ένα διάλυμα που περιέχει ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό χαλαζιακών σωματιδίων. Το διάλυμα αυτό απλώνεται με πινέλο στην επιφάνεια των αγγείων, που έχει ήδη λειανθεί με ένα καμπύλο εργαλείο ή με ένα υγρό δέρμα ή ύφασμα, και η τελική απόχρωση εξαρτάται αφενός από την πυκνότητα του επιχρίσματος και αφετέρου από το χρώμα του υποκείμενου πηλού: όταν ο πηλός του αγγείου είναι σκούρος καστανός ή γκριζός, η επιφάνεια παίρνει ασημίζουσα απόχρωση, ενώ όταν ο πηλός είναι ανοιχτός καστανός ή καστανοκόκκινος, η επιφάνεια παίρνει χρυσίζουσα απόχρωση. Στη συνέχεια, η επιφάνεια των αγγείων διακοσμείται με μοτίβα σε διάφορες αποχρώσεις του καστανού και του ιώδους, ενώ πιο χαρακτηριστική είναι η διακόσμηση με ένα σκούρο βιολετί χρώμα³⁴. Στα όστρακά μας αντιπροσωπεύονται

33. Αναλυτικά: Gimatzidis 2010, 102-103, 104 αρ. K22a.1 και K22a.2.

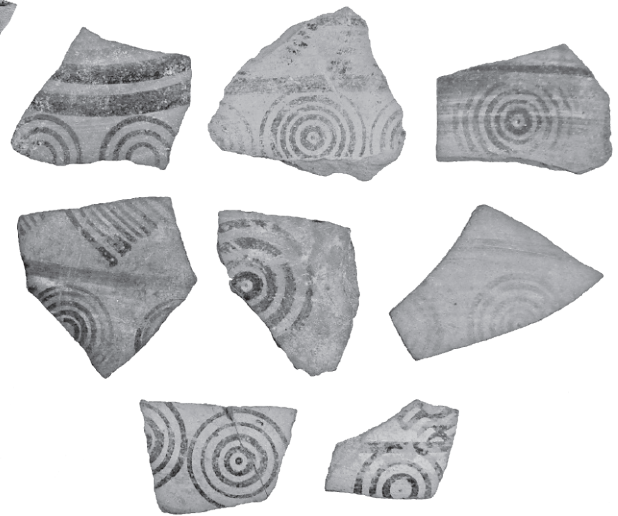
34. Για την τεχνική, βλ. Gimatzidis 2010, 101-102.

Εικ. 10. Όστρακα «ασημίζοντος» αγγείου, αρ. ΜΘ 25295.

Εικ. 11. Όστρακα «ασημίζοντος» αγγείου, αρ. ΜΘ 25297

Εικ. 12. «Ασημίζοντα» όστρακα με διακόσμηση ομόκεντρων κύκλων και άλλων γραμμικών μοτίβων.

όλες οι παραπάνω περιπτώσεις: ασημί και βιολετί [λ.χ. πίθος αρ. ΜΘ 25300 (εικ. 7) και όστρακα αρ. ΜΘ 25295 (εικ. 10)], χρυσό και καστανό-ιώδες [λ.χ. όστρακα αρ. ΜΘ 25292 (εικ. 14) 25297 (εικ. 11), 25315 (εικ. 13, κάτω δεξιά)] κ.ά.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειώσουμε ότι η «ασημίζουσα» κεραμική δεν λάμπει πάντοτε τόσο πολύ, μερικές φορές μάλιστα δεν λάμπει καθόλου. Συχνά το επίχρισμα έχει απολεπισθεί (ιδιαίτερα εάν δεν είναι παχύ), ενώ σε άλλες περιπτώσεις δεν χρησιμοποιείται λαμπερό επίχρισμα αλλά ένα καστανοκόκκινο ή ακόμη και ένα υπόλευκο επίχρισμα. Τέλος, μπορεί να λείπει εντελώς τόσο το επίχρισμα όσο και η διακόσμηση με χρώμα³⁵. Στο εύρημα της Νέας Καλλικράτειας αντιπροσωπεύονται σχεδόν όλες οι παραπάνω παραλλαγές. Σημειώνω ενδεικτικά περιπτώσεις οστράκων με υπόλευκο επίχρισμα [ΜΘ 25302 (εικ. 12, κάτω δεξιά), ΜΘ 25306-25308], με καστανό χρώμα [αρ. ΜΘ 25293 (εικ. 12, πάνω αριστερά)] ή χωρίς επίχρισμα [αρ. ΜΘ 25304 (εικ. 12, πάνω στο κέντρο)]³⁶. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν δύο αγγεία, στα οποία το ασημί επίχρισμα δεν καλύπτει ολόκληρη την επιφάνεια του αγγείου, αλλά έχει τοποθετηθεί σε ζώνες, οι οποίες εναλλάσσονται είτε με αβαφείς ζώνες [πιθαμοφόρας αρ.

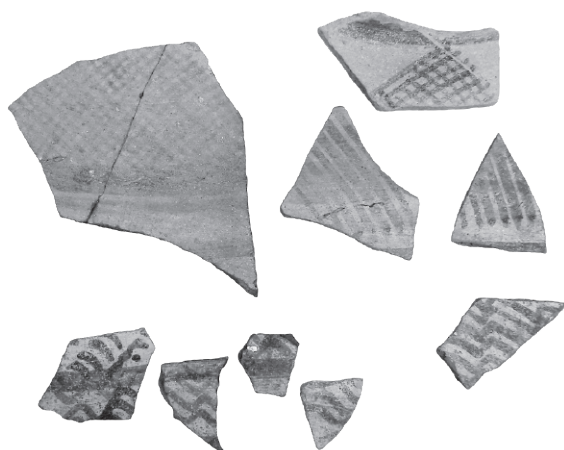
ΜΘ 25299 (εικ. 8)] είτε με ζώνες γεμισμένες με καστανή βαφή [όστρακα αρ. ΜΘ 25295 (εικ. 10)]³⁷.

Στην «ασημίζουσα» κεραμική της Νέας Καλλικράτειας συναντάμε σχεδόν όλα τα γραπτά μοτίβα της κατηγορίας, τα οποία, όπως έδειξε ο Γιματζίδης, έχουν άμεση συνάφεια με την πρωτογεωμετρική και γεωμετρική «κοινή» της κεντρικής Ελλάδας, χωρίς να λείπουν και επιβιώσεις από την υπομυκηναϊκή εγχώρια κεραμική (εικ. 6, δεξιά). Χαρακτηριστική είναι η άφθονη χρήση του πολλαπλού πινέλου, το οποίο δεν χρησιμοποιείται μόνο για τους ομόκεντρους κύκλους (εικ. 7, 11, 12, 14) αλλά και για τη δημιουργία πολλαπλών κυματοειδών και ευθύγραμμων γραμμών σε ποικίλες παραλλαγές (λ.χ. για διαγώνια μοτίβα), ακόμη και για τη δημιουργία πολλαπλών στικτών μοτίβων (εικ. 8, 10-14). Στα μεγάλα αγγεία η διακόσμηση διατάσσεται σε ζώνες περιμετρικά. Οι ζώνες έχουν συνήθως, αλλά όχι πάντα, άνισο ύψος, και η κύρια ζώνη βρίσκεται συνήθως, αλλά όχι πάντα, στο ύψος του ώμου (εικ. 8, 14). Ορισμένα από τα μοτίβα είναι γνωστά και αγαπητά ήδη από το πρωτογεωμετρικό ρεπερτόριο της αττικής κεραμικής (όπως οι ομόκεντροι κύκλοι), άλλα λείπουν εντελώς (όπως λ.χ. τα ομόκεντρα ημικύκλια, οι μαιάνδροι, τα μαιανδρικά άγκιστρα κτλ.), ενώ απουσιάζουν, επίσης, οι μορφές ζώνων και πτηνών. Οι πολύ αγαπητοί ομόκεντροι κύκλοι κυμαίνονται από δυο-τρεις μέχρι και πάνω από οκτώ (εικ. 11, 12, 14). Αγαπητά είναι, επίσης, τα διαγραμματισμένα μοτίβα (τρίγωνα, ρόμβοι, ορθογώνια) αλλά και οι ζώνες με διαγράμμιση, που

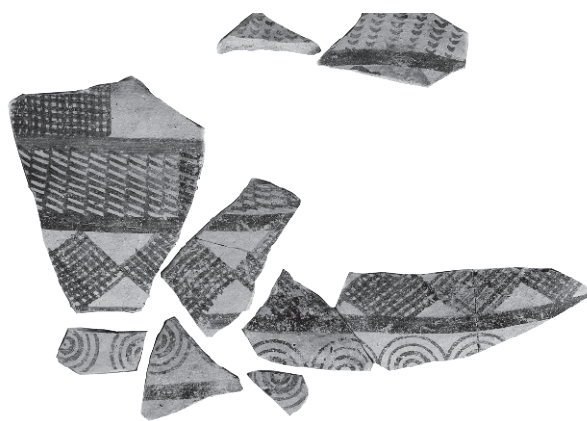
35. Βλ. αναλυτικά Gimatzidis 2010, 105, για τις τρεις βασικές κατηγορίες της «ασημίζουσας» κεραμικής και τις παραλλαγές τους: K22a.1-3, K22b, K22c.1-2.

36. Ανήκουν στις υποκατηγορίες K22a.3, K22b και K22c, αντίστοιχα: Gimatzidis 2010, 105 (βλ. και 252 για το λευκό επίχρισμα, το οποίο φαίνεται ότι ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στην περιοχή της Μεθώνης). Για τα ενδιαφέροντα αποτελέσματα της χημικής ανάλυσης αυτών των οστράκων με τη μέθοδο XRF, βλ. Κεφαλίδου – Ναζλής (υπό έκδοση).

37. Για την τεχνική αυτή, βλ. Gimatzidis 2010, 105, αρ. K22b.

Εικ. 13. «Ασημίζοντα» όστρακα με διακόσμηση διαγραμμισμένων, κυματοειδών και ευθύγραμμων μοτίβων.

Εικ. 14. Όστρακα «ασημίζοντος» αγγείου, αρ. ΜΘ 25292.

φαίνεται να αντανakλούν τις ιδιαίτερες προτιμήσεις των Μακεδόνων κεραμικών (εικ. 8, 10, 13, 14)³⁸. Τέλος, σημειώνουμε και τη διακόσμηση στην οριζόντια επιφάνεια του χείλους πολλών ανοιχτών και μεγάλων κλειστών αγγείων (λεκανών, πίθων, πιθαμφορέων κλπ.), συνήθως με κάθετα και ακτινωτά διατεταγμένες ταινίες, ενώ παρόμοιες ταινίες διακοσμούν και τις λαβές τους (εικ. 15)³⁹.

Αναφέραμε ήδη ότι τα «ασημίζοντα» όστρακα της Νέας Καλλικράτειας προέρχονται κυρίως από αγγεία μεγάλου μεγέθους, τα οποία χρησιμοποιούνταν για την αποθήκευση στερεών και υγρών προϊόντων⁴⁰. Όπως έδειξαν οι σχετικές μελέτες, τα λεπτά τους τοιχώματα τα καθιστούν ακατάλληλα για εμπορική χρήση, δηλαδή για τη μεταφορά αγαθών, έναν ρόλο που αναλαμβάνουν οι εμπορικοί αμφορείς⁴¹. Για τον ίδιο λόγο επισφαλής θα ήταν και η μεταφορά τους σαν εμπορικά προϊόντα καθαυτά, αν υποθέσουμε ότι τα μετέφεραν άδεια, ιδίως σε μεγάλες αποστάσεις και από χερσαίους εμπορικούς δρόμους. Επομένως, τουλάχιστον τα μεγάλα «ασημίζοντα» αγγεία θα πρέπει να κατασκευάζονταν κατά κύριο λόγο σε τοπικά κεραμικά εργαστήρια, οι κεραμείς των οποίων μοιράζονταν κοινή τεχνογνωσία και αισθητική, διατύπωναν, ωστόσο, τις ιδιαίτερες προτιμήσεις τους, οι

Εικ. 15. Χείλη και λαβές «ασημίζοντων» αγγείων.

οποίες φαίνεται ότι επηρεάζονται και από το αγοραστικό κοινό αλλά και από τα υλικά που ήταν διαθέσιμα σε κάθε περιοχή⁴². Με την υπόθεση αυτή συνάδει το γεγονός ότι σε ορισμένα από τα «ασημίζοντα» όστρακα του οικοπέδου 851 της Νέας Καλλικράτειας εντοπίζουμε κατασκευαστικές ατέλειες, που οδήγησαν σε ατυχήματα κατά τη διάρκεια της όπτησης (εικ. 16)⁴³. Αυτό μπορεί, βεβαίως, να σημαίνει ότι εκείνοι που τα χρησιμοποιούσαν δεν έδιναν σημασία σε τέτοιες λεπτομέρειες, εφόσον τα αγγεία μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν κανονικά. Μπορεί, όμως, και να αποτελεί μια ένδειξη για την επιτόπια κατασκευή τους, στον ίδιο τον οικισμό ή στη γύρω περιοχή.

38. Στα όστρακά μας δεν εντοπίστηκαν τα συνήθη κάθετα μοτίβα από δέσμες κυματοειδών γραμμών, που φαίνεται ότι σε πολλά άλλα αγγεία γεμίζουν κενά, για να διορθώσουν ορισμένες ασυμμετρίες στη διακόσμηση.

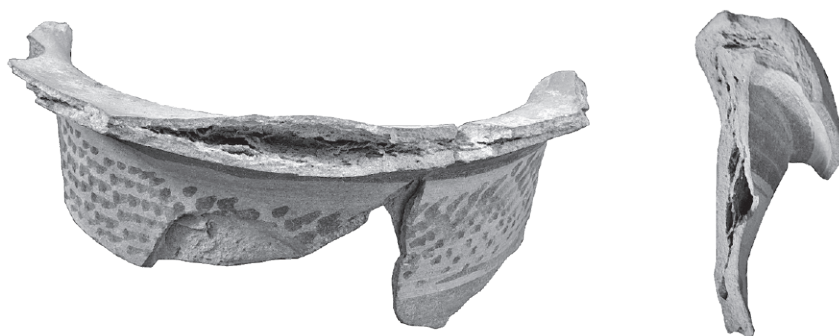
39. Για το πολλαπλό πινέλο και τα διακοσμητικά μοτίβα, βλ. Gimatzidis 2010, 241-247.

40. Για τη χρήση της «ασημίζουσας» κεραμικής σε οικισμούς και νεκροταφεία, βλ. το κείμενο των Α. Λιούτα και Σ. Γιαταζίδη στον παρόντα τόμο.

41. Για παράδειγμα, ο μεγάλος πίθος, με ύψος γύρω στα 80 εκ. (αρ. ΜΘ 25300) (εικ. 7), έχει πάχος τοιχωμάτων που κυμαίνεται από 4,3 χλστ. στο κάτω μέρος έως 5,5 χλστ. στον ώμο, ενώ οι εμπορικοί αμφορείς που ήδη συζητήσαμε έχουν πάχος τοιχωμάτων που κυμαίνεται από 6,5-7 χλστ. (οι χιακοί) και 7-7,5 χλστ. (οι βορειοελλαδικού τύπου Π), δηλαδή οι εμπορικοί αμφορείς είναι αρκετά μικρότεροι από τον πίθο και έχουν τοιχώματα σχεδόν διπλάσια σε πάχος. Για ανάλογες παρατηρήσεις, βλ. Σκιαδάς 2009, 51-57 (σποράδη). Gimatzidis 2010, 250-251.

42. Βλ. σχετικά Gimatzidis 2010, 251-252. Για τεχνολογικές διαφοροποιήσεις που παρατηρήθηκαν σε όστρακα «ασημίζουσας» κεραμικής από το Καραμπουρνάκι, βλ. Χατζής 2008, 60, σημ. 424. Πρβλ. και τα πρώτα συμπεράσματα της πετρογραφικής μελέτης που επιχειρήθηκε σε δύο παραδείγματα από τη Μένδη, που πιθανόν ανήκουν στην «ασημίζουσα» κεραμική ή μία συγγενική ομάδα: Μοσχονησιώτη κ.ά. 2005, 251, 262. Πάτης 2010, 56, σημ. 354 (για τις σχετικές επιφυλάξεις). Επίσης, τη χημική ανάλυση με XRF όλων των «ασημίζοντων» όστράκων που παρουσιάζονται εδώ: Κεφαλίδου – Ναζλής (υπό έκδοση).

43. Λ.χ. στα αρ. ΜΘ 25295, 25299, 25318, 25320.

Εικ. 16. Όστρακα «ασημίζουσας» κεραμικής με ατυχήματα στην όπτηση.

Ο αρχαίος οικισμός

Απομένει πλέον να ριζούμε μια γενικότερη ματιά στο παλιό αυτό εύρημα υπό το φως των πρόσφατων ερευνών στην περιοχή.

Το οικόπεδο 851, από όπου προέρχονται τα όστρακα που εξετάσαμε, βρίσκεται, όπως προαναφέραμε, στο όριο μεταξύ της προϊστορικής τούμπας και της συνεχόμενης με αυτήν τράπεζας, στα ανατολικά μιας κοιλάδας που χαρακτηρίζει το εδαφικό ανάγλυφο της περιοχής. Από την τούμπα και την τράπεζα ο French συνέλεξε (το 1965 και 1966) κεραμική που χρονολογείται στην ύστερη και τελική νεολιθική, ίσως στην πρώιμη και σίγουρα στην ύστερη Εποχή Χαλκού, στην Εποχή Σιδήρου και τα αρχαϊκά χρόνια, καθώς και ελάχιστα όστρακα που μπορούν να χρονολογηθούν στον 5ο αι. π.Χ., στα ελληνιστικά και τα ρωμαϊκά χρόνια.

Η τούμπα είχε διάμετρο περίπου 80 μ. και ύψος 7-8 μ., ενώ η τράπεζα ήταν μεγαλύτερη αλλά λίγο πιο χαμηλή, με διάμετρο περίπου 125 μ. και ύψος 5 μ.⁴⁴. Φαίνεται ότι η κατοίκηση στον χώρο άρχισε από την τούμπα και συνεχίστηκε στην τράπεζα, μέχρι και τα τέλη του 6ου και τις αρχές 5ου αι. π.Χ.⁴⁵. Από την Εποχή Σιδήρου, όμως, και εξής κατοικείται παράλληλα και το απέναντι δυτικό ύψωμα. Στις ανασκαφές της ΙΣΤ' Ε.Π.Κ.Α. εντοπίστηκαν ημιυπόγεια λαξευτά κτίσματα, παρόμοια με εκείνα που είναι γνωστά κυρίως από το Καραμπουρνάκι αλλά και την Τούμπα Θεσσαλονίκης και άλλες θέσεις⁴⁶, καθώς και διάσπαρτοι τάφοι της Εποχής Σιδήρου και των αρχαϊκών

χρόνων⁴⁷. Ωστόσο, οι ανασκαφείς σημειώνουν ότι ο κύριος όγκος των τάφων εκείνων των περιόδων βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της κοιλάδας, προς την πλευρά της τούμπας και της τράπεζας. Στη συνέχεια, μέσα στον 5ο αι. π.Χ. διαμορφώνεται η κλασική οχυρωμένη πόλη στον δυτικό λόφο, με βάση έναν ευρύ πολεοδομικό σχεδιασμό, κατά τον οποίο διαμορφώνονται άνδηρα, ισοπεδώνονται πρανή, αναιρούνται οι παλιοί τάφοι, χαράζονται δρόμοι και επιχώνονται εδαφικές κοιλότητες, ανάμεσά τους και τα ημιυπόγεια οικοδομήματα που προαναφέραμε⁴⁸. Το κλασικό νεκροταφείο εκτείνεται πλέον κατά μήκος της παραλιακής ζώνης.

Η ζωή της πόλης φαίνεται να σταματά μάλλον απότομα στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., γεγονός που οι ανασκαφείς συσχετίζουν με την πολιτική που ακολούθησε ο Φίλιππος στην περιοχή και την καταστροφή της γειτονικής Ολύθνου. Στα ελληνιστικά χρόνια ανήκουν σποραδικοί τάφοι, που εντοπίζονται κυρίως στον χώρο γύρω από την τράπεζα, στην οποία πρέπει να εγκαταστάθηκε μια μικρή κοινότητα κατοίκων μετά την καταστροφή της κλασικής πόλης. Διάσπαρτη κεραμική ρωμαϊκών χρόνων υποδηλώνει ίσως την ευκαιριακή χρήση του χώρου, ενώ στη συνέχεια η θέση ερημώνεται⁴⁹. Στα μεσοβυζαντινά και υστεροβυζαντινά χρόνια ο κάμπος της περιοχής γίνεται μετόχι της Μονής Ξενοφώντος, με το χαρακτηριστικό όνομα *Στόμιον*, ώσπου το 1924 ιδρύεται εκεί ο προσφυγικός οικισμός της Νέας Καλλικράτειας⁵⁰.

44. Μετρήσεις του French 1967, 22.

45. Για τα χαρακτηριστικά και την εξέλιξη των οικισμών της κεντρικής Μακεδονίας κατά τη νεολιθική και την Εποχή του Χαλκού, βλ. γενικά Andreou - Fotiades - Kotsakis 1996, 576-586. Για μία συνολική θεώρηση των τραπεζών που διαμορφώνονται στις ακτές του Θερμαϊκού κόλπου και κατά μήκος του κάτω ρου του Αξιού και του Γαλλικού ποταμού κυρίως κατά τον 8ο αι. π.Χ., βλ. Σουρέφ 2004, 317-321.

46. Για αυτές τις ημιυπόγειες κυψελόμορφες, ή σπανιότερα ορθογώνιες κατασκευές, που έχουν ερμηνευτεί ως χώροι διαμονής, αποθήκευσης ή/και εργαστηριακής χρήσης, βλ. με περαιτέρω βιβλιογραφία Τιβέριος 2001, 304-305. Τιβέριος 2004, 295 και σημ. 3. Παντή 2009. Τιβέριος 2009α, 387-388. Tsiafakis 2010, 384-386. Ειδικά για τις ανάλογες κατασκευές της Νέας Καλλικράτειας, βλ. Μπιλούκα - Γραϊκός 2002, 379-380, σχ. 4, εικ. 4. Μπιλούκα - Γραϊκός 2009, 240.

47. Για τους τάφους της Εποχής Σιδήρου και των αρχαϊκών χρόνων, βλ. Μπιλούκα - Βασιλείου - Γραϊκός 2000, 300-301. Μπιλούκα - Γραϊκός 2001, 280-283. Μπιλούκα - Γραϊκός - Κλάγκα 2004. Μπιλούκα - Γραϊκός - Κλάγκα 2005. Μπιλούκα - Γραϊκός 2009, 243.

48. Για την κλασική πόλη και το νεκροταφείο, βλ. Μπιλούκα - Βασιλείου - Γραϊκός 2000. Μπιλούκα - Γραϊκός 2001, 283-286. Μπιλούκα - Γραϊκός 2003. Μπιλούκα - Γραϊκός - Κλάγκα 2005. Μπιλούκα - Γραϊκός 2009. Αναλυτικά για τα ευρήματα που σχετίζονται με τις ισοπεδώσεις και εξομαλύνσεις του χώρου, βλ. Μπιλούκα - Γραϊκός 2002, 377-381.

49. Για τάφους ελληνιστικών χρόνων και της ύστερης αρχαιότητας, βλ. Μπιλούκα - Βασιλείου - Γραϊκός 2000, 302. Μπιλούκα - Γραϊκός - Κλάγκα 2004, 109. Μπιλούκα - Γραϊκός - Κλάγκα 2005, 244. Μπιλούκα - Γραϊκός 2009, 247.

50. Βλ. σχετικά Μπιλούκα - Βασιλείου - Γραϊκός 2000, 306-307. Μπιλούκα - Γραϊκός 2009, 239.

Ο αρχαίος οικισμός εντάσσεται στα όρια της αρχαίας Κρουσίδας, ορισμένα από τα πολιίσματα της οποίας συμμετείχαν στον συνοικισμό της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο. Αρκετά ονόματα των κωμών της περιοχής είναι γνωστά ήδη από τον Ηρόδοτο (VII.123), τον Θουκυδίδη (1.61) και άλλες μεταγενέστερες ιστορικές και επιγραφικές πηγές, και μάλιστα ορισμένα από αυτά έχουν ταυτισθεί με βεβαιότητα ή με πιθανότητα, όπως η Αίνεια (στη Νέα Μηχανιώνα), η Βέροια/Βρέα (στη Βεριά), η Σπάρτωλος (στα Νέα Σίλατα), ενώ στη Νέα Καλλικράτεια η έρευνα των τελευταίων χρόνων τείνει να τοποθετήσει την αρχαία Δίκαια, πρόταση που βρίσκει επαρκή στήριξη σε ανασκαφικές, νομισματικές, πιθανόν και επιγραφικές μαρτυρίες⁵¹.

Η Δίκαια ήταν, ως γνωστόν, μια από τρεις αποικίες των Ερετριέων στον Θερμαϊκό κόλπο (οι άλλες δύο είναι η Μεθώνη και η Μένδη)⁵². Η χρονολογία της ίδρυσης της αποικίας δεν είναι γνωστή, το πιθανότερο, όμως, είναι, όπως δείχνουν οι τελευταίες έρευνες σχετικά με τον αποικισμό στο Βόρειο Αιγαίο, ότι Ευβοείς μπορεί να είχαν εγκατασταθεί σε περιοχές του Θερμαϊκού κόλπου και της Χαλκιδικής αμέσως μετά τον Τρωικό πόλεμο ή λίγο αργότερα, στο πλαίσιο του λεγόμενου Α' ελληνικού αποικισμού, που πρέπει να άρχισε στο τέλος της Εποχής Χαλκού, στα τέλη του 11ου αι. π.Χ., και ότι στη συνέχεια, στο τέλος του 8ου αι. π.Χ., κατά τον Β' ελληνικό αποικισμό, ενισχύουν και εδραίωνουν την παρουσία τους εκεί⁵³. Αυτό διαπιστώνεται και σε άλλες ευβοϊκές αποικίες της Χαλκιδικής, καθώς και στην επίσης ερετριακή αποικία της Μεθώνης, που ιδρύθηκε στα τέλη του 8ου αι. π.Χ., ίσως κοντά σε έναν προϋπάρχοντα ερετριακό εμπορικό σταθμό, στη δυτική ακτή του Θερμαϊκού κόλπου⁵⁴.

51. Για τα πολιίσματα της Κρουσίδας, και σε σχέση με τον συνοικισμό της Θεσσαλονίκης, βλ. με περαιτέρω βιβλιογραφία Ραζαζογίου 1988, 19-20, 189-190, 200 και 202 (τοποθετεί την Αίνεια και τη Δίκαια στη Μυθονία), 415-424. Βοκοποπούλου 1990, 112-114. Παπάγγελος 1996, 165 (Σπάρτωλος). Παζαράς 1996 (Βέροια/Βρέα). Γενικά για τη Νέα Καλλικράτεια/Δίκαια, βλ. Μπιλούκα – Γραϊκός – Κλάγκα 2005, 239. Μπιλούκα – Γραϊκός 2009. Αναλυτικά για τις νομισματικές μαρτυρίες σχετικά με τη Δίκαια, βλ. Κατζόλης 2010, 485-493. Για τις εναλλακτικές προτάσεις σχετικά με τη θέση της Δίκαιας, βλ. Tiverios 2008, 24-26, 33-34 (στη Νέα Καλλικράτεια μπορεί να τοποθετηθεί η Δίκαια, η Αίσα ή οι Λίσαι). Για μία επιγραφή του α' μισού του 4ου αι. π.Χ., που προέρχεται πιθανόν από τη Νέα Καλλικράτεια και όπου αναφέρεται το εθνικό «Δικαιοπολίται», βλ. Βουτυράς – Σισμανίδης 2007 (οι οποίοι δέχονται τη μεγάλη πιθανότητα ταύτισης της Νέας Καλλικράτειας με τη Δίκαια).

52. Αναλυτικά για τον αποικισμό της Μένδης, βλ. Τιβέριος 2007, 11-13. Tiverios 2008, 13-15, 34-37. Για τη Μεθώνη, βλ. παρακάτω, και σημ. 54-55.

53. Σημειώνουμε ότι όλες αυτές οι περιοχές πρέπει να ήταν γνωστές στους Έλληνες της νότιας Ελλάδας ήδη από τη μυκηναϊκή εποχή. Για την εξέλιξη του αποικισμού στο Βόρειο Αιγαίο διαχρονικά, βλ. αναλυτικά Τιβέριος 2007. Tiverios 2008. Gimatzidis 2011.

54. Για τις ανασκαφές στη Μεθώνη, βλ. Μπέσιος 2010, 105-111. *Μεθώνη Πιερίας* I. Για τους ιδρυτικούς της μύθους, βλ. Helly 2006. *Μεθώνη Πιερίας* I, 15-21 (Τ.Ζ. Τζιφόπουλος).

Στη Μεθώνη, η ευβοϊκή παρουσία ανιχνεύεται αρχαιολογικά κυρίως μέσω της άφθονης ευβοϊκής υστερογεωμετρικής κεραμικής που βρέθηκε εκεί⁵⁵. Στη Νέα Καλλικράτεια/Δίκαια (;) αναφέρονται μέχρι στιγμής από τους ανασκαφείς δύο ανάλογες περιπτώσεις: εισηγμένη γεωμετρική κεραμική, πιθανόν ευβοϊκή, στο γέμισμα ενός λαξευτού ημιυπόγειου κτίσματος στον δυτικό λόφο και ένας ευβοϊκός κύαθος που βρέθηκε σε τάφο στις υπώρειες του ανατολικού λόφου⁵⁶.

Εάν δεχθούμε την ταύτιση Νέας Καλλικράτειας με την αρχαία Δίκαια, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς πού εγκαταστάθηκαν οι Ευβοείς άποικοι. Το ανατολικό ύψωμα, με την τούμπα και την τράπεζα, φαίνεται ότι ήταν «κατελιημμένο», με συνεχή κατοίκηση από την ύστερη νεολιθική και την Εποχή του Χαλκού μέχρι το τέλος των αρχαϊκών χρόνων, ενώ στον δυτικό λόφο τα παλαιότερα, μέχρι στιγμής, κτίσματα είναι οι ημιυπόγειες λαξευτές κατασκευές, ανάλογες με εκείνες που, τουλάχιστον στο Καραμπουρνάκι, φαίνεται ότι χρονολογούνται ήδη από τα τέλη του 8ου και τις αρχές του 7ου αι. π.Χ., δηλαδή περίπου από την εποχή που θεωρείται ότι έφτασε στον Θερμαϊκό κόλπο το κύριο κύμα των Ευβοέων αποίκων⁵⁷. Ωστόσο, τα ημιυπόγεια αυτά κτίσματα δεν σχετίζονται με τους Ευβοείς αλλά με τους Φρύγες ή τους Κιμμέριους ή με άλλους πληθυσμούς της Μαύρης Θάλασσας ή ακόμη και με τους Μακεδόνες και άλλους – η συζήτηση είναι ανοιχτή και είναι δύσκολο (ή μάλλον αδύνατον) να εξαγεί κανείς συμπεράσματα για την ταυτότητα ενός πληθυσμού με βάση τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για κτίσματα που χρησιμοποιούνται επί αιώνες⁵⁸. Έχει, ωστόσο, ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι η εικόνα της Νέας Καλλικράτειας θυμίζει αρκετά την περίπτωση της Μεθώνης, όπου υπάρχουν επίσης δύο λόφοι με μια ενδιάμεση κοιλάδα: ο ένας λόφος έχει συνεχή κατοίκηση από το τέλος της νεολιθικής εποχής μέχρι και την αρχαϊκή περίοδο, ενώ η εγκατάσταση στον άλλο αρχίζει στην Εποχή του Σιδήρου και συσχετίζεται με την επέκταση του οικισμού εξαιτίας της άφιξης του κύριου κύματος των αποίκων⁵⁹.

55. Tiverios 2008, 18 και σποράδην. *Μεθώνη Πιερίας* I, 60-62 (Μ. Μπέσιος), 167-169 (Α. Κοτσώνας). Γενικά για τη σημασία της εισηγμένης ευβοϊκής κεραμικής σε σχέση με τον αποικισμό στο Βόρειο Αιγαίο, βλ. Τιβέριος 2007, 5-7. Tiverios 2008, 5-9. Για τον προβληματισμό σχετικά με τη χρήση της ευβοϊκής κεραμικής ως κριτηρίου ανίχνευσης αποίκων και αποικιών, βλ. Gimatzidis 2011, 102-104 (με σχετική βιβλιογραφία).

56. Μπιλούκα – Γραϊκός 2002, 379-380 (το ημιυπόγειο κτίσμα περιείχε, επίσης, εγχώρια και εισηγμένη αρχαϊκή και κλασική κεραμική). Μπιλούκα – Γραϊκός – Κλάγκα 2004, 110 (κύαθος σε τάφο Εποχής Σιδήρου).

57. Για τη μακρόχρονη εξελικτική διαδικασία της εγκατάστασης των Ευβοέων αλλά και των άλλων αποίκων στο Βόρειο Αιγαίο, βλ. Τιβέριος 2007. Gimatzidis 2011, 102-104.

58. Για τις διάφορες απόψεις των ερευνητών, βλ. παραπάνω σημ. 46.

59. Tiverios 2008, 18. Μπέσιος 2010, 105. *Μεθώνη Πιερίας* I, 45-46 (Μ. Μπέσιος).

- Βοκοποπούλου 1990: Ι. Βοκοποπούλου, *Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας*, Αθήνα.
- Βουτυράς – Σισμανίδης 2007: Ε. Βουτυράς – Κ. Σισμανίδης, «*Δικαιοπολιτών συναλλαγαι*. Μία νέα επιγραφή από τη Δίκαια, αποικία της Ερέτριας», στο *Αρχαία Μακεδονία* VII, 253-274.
- Γιαματζίδης 1997: Σ. Γιαματζίδης, «*Ασημίζουσα*» κεραμική. Μία υποπρωτογεωμετρική εγχώρια κεραμική του βορειοελλαδικού χώρου (αδημ. μεταπτ. εργασία – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Γκατζόλης 2010: Χ. Γκατζόλης, *Η κυκλοφορία του χάλκινου νομίσματος στη Μακεδονία, 5ος-1ος αι. π.Χ.* (αδημ. διδ. διατριβή – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Γραμμένος 1997: Δ.Β. Γραμμένος, *Νεολιθική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη.
- Γραμμένος – Μπέσιος – Κώτσος 1997: Δ.Β. Γραμμένος – Μ. Μπέσιος – Σ. Κώτσος, *Από τους προϊστορικούς οικισμούς της κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη.
- Κεφαλίδου – Ναζλής (υπό έκδοση): Ε. Κεφαλίδου – Γ. Ναζλής, «Μη καταστροφική χημική ανάλυση (XRF) τοπικής και εισηγμένης κεραμικής από τη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής», στο: Π. Αδάμ-Βελένη – Ε. Κεφαλίδου – Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμικά εργαστήρια στο Βορειοανατολικό Αιγαίο (8ος-αρχές 5ου αι. π.Χ.). Πρακτικά Ημερίδας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 5 Φεβρουαρίου 2010*.
- Μεθώνη Πιερίας Ι: Μ. Μπέσιος – Τ.Ζ. Τζιφόπουλος – Α. Κοτσώνας, *Μεθώνη Πιερίας Ι. Επιγραφές, χαράγματα και εμπορικά σύμβολα στη γεωμετρική και αρχαϊκή κεραμική από το 'Υπόγειο' της Μεθώνης Πιερίας στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 2012.
- Μοσχονησιώτη 2004: Σ. Μοσχονησιώτη, «Εγχώρια διακοσμημένη κεραμική από το νεκροταφείο της αρχαίας Μένδης στη Χαλκιδική», στο *Αιγαίο* 2004, 277-292.
- Μοσχονησιώτη κ.ά. 2005: Σ. Μοσχονησιώτη – Α. Πεντεδέκα – Ε. Κυριατζή – Μ. Μέξη, «Πετρογραφικές αναλύσεις γεωμετρικής και πρώιμης αρχαϊκής κεραμικής από το νεκροταφείο της αρχαίας Μένδης. Μερικές σκέψεις για την παραγωγή και διακίνηση κεραμικής στην κεντρική Μακεδονία», *ΑΕΜΘ* 19, 249-267.
- Μπέσιος 2010: Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος. Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Πιερίας*, Κατερίνη.
- Μπιλούκα – Βασιλείου – Γραϊκός 2000: Α. Μπιλούκα – Σ. Βασιλείου – Ι. Γραϊκός, «Αρχαιολογικές μαρτυρίες από τη Ν. Καλλικράτεια Χαλκιδικής», *ΑΕΜΘ* 14, 299-310.
- Μπιλούκα – Γραϊκός 2001: Α. Μπιλούκα – Ι. Γραϊκός, «Νέα Καλλικράτεια 2001. Η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού», *ΑΕΜΘ* 15, 279-288.
- Μπιλούκα – Γραϊκός 2002: Α. Μπιλούκα – Ι. Γραϊκός, «Νέα Καλλικράτεια 2002. Η ανασκαφική έρευνα στον αρχαίο οικισμό», *ΑΕΜΘ* 16, 375-384.
- Μπιλούκα – Γραϊκός 2003: Α. Μπιλούκα – Ι. Γραϊκός, «Νέα Καλλικράτεια 2003. Η σωστική ανασκαφική έρευνα στον αρχαίο οικισμό», *ΑΕΜΘ* 17, 379-389.
- Μπιλούκα – Γραϊκός 2009: Α. Μπιλούκα – Ι. Γραϊκός, «Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής. Η πρόσφατη σωστική ανασκαφική έρευνα (1999-2005) στην Ερετριακή αποικία των Δικαιοπολιτών στον Θερμαίο Κόλπο», *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια, 239-247.
- Μπιλούκα – Γραϊκός – Κλάγκα 2004: Α. Μπιλούκα – Ι. Γραϊκός – Π. Κλάγκα, «Νέα Καλλικράτεια 2004. Η ανασκαφική έρευνα στο νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού», *ΑΕΜΘ* 18, 105-114.
- Μπιλούκα – Γραϊκός – Κλάγκα 2005: Α. Μπιλούκα – Ι. Γραϊκός – Π. Κλάγκα, «Νέα Καλλικράτεια 2005. Η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού», *ΑΕΜΘ* 19, 239-248.
- Μπιλούκα – Ευθύμογλου 2011: Α. Μπιλούκα – Ε. Ευθύμογλου, «Νέα Καλλικράτεια 2011. Ταφές αρχαϊκών χρόνων», *ΑΕΜΘ* 25 (υπό έκδοση).
- Παζαράς 1996: Θ. Παζαράς, «Από την κλασική Βρέα στο μεσαιωνικό κάστρο της Βρυάς», *ΑΕΜΘ* 10Α, 313-332.
- Παντή 2009: Α. Παντή, «Λαξευτές κατασκευές από τις ανασκαφές της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ στο Καραμπουρνάκι», *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια, 273-284.
- Παντή 2012: Α. Παντή, «Νέα στοιχεία για την 'ωκέλυφη' κεραμική», στο Ε. Κεφαλίδου – Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμικές παιδες. Αντίδωρο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 257-264.
- Πάτης 2010: Δ. Πάτης, *Κεραμικά ευρήματα από την Τράπεζα της Γκόνας. Η Πρώιμη Εποχή Σιδήρου* (αδημ. μεταπτ. εργασία – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Παπάγγελος 1996: Ι. Παπάγγελος, «Ωνή από την Βοττική», στο Ε. Βουτυράς (επιμ.), *Επιγραφές της Μακεδονίας. Γ' Διεθνές Συμπόσιο για τη Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, 8-12 Δεκεμβρίου 1993*, Θεσσαλονίκη, 165-172.
- Σκιαδάς 2009: Ν.Α. Σκιαδάς, *Γεωμετρική και αρχαϊκή κεραμική από επιφανειακές έρευνες στο Καραμπουρνάκι. Η Συλλογή Τσάκου* (αδημ. μεταπτ. εργασία – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Σουέρεφ 2004: Κ. Σουέρεφ, «Η Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου στην Ανατολική Παραθερμαϊκή Ζώνη. Φάσεις της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου στην Τράπεζα της Τούμπας Θεσσαλονίκης», στο *Αιγαίο* 2004, 317-326.
- Σουέρεφ 2011: Κ. Σουέρεφ, *Τοπογραφικά και αρχαιολογικά κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη.
- Τιβέριος 1987: Μ. Τιβέριος, «Οστρακα από το Καραμπουρνάκι», *ΑΕΜΘ* 1, 247-260.
- Τιβέριος 1990: Μ. Τιβέριος, «Αρχαιολογικές έρευνες στη Διπλή Τράπεζα της Αγχιάλου (Σίνδος) κατά το 1990», *ΑΕΜΘ* 4, 315-332.
- Τιβέριος 1991: Μ. Τιβέριος, «Αρχαιολογικές έρευνες στη Διπλή Τράπεζα της Αγχιάλου (Σίνδος) κατά το 1991», *ΑΕΜΘ* 5, 235-246.

- Τιβέριος 1992:** Μ. Τιβέριος, «Οι ανασκαφικές έρευνες στη Διπλή Τράπεζα της Αγχιάλου κατά το 1992», *ΑΕΜΘ* 6, 357-367.
- Τιβέριος 1995-2000:** Μ. Τιβέριος, «Εξι χρόνια πανεπιστημιακών ανασκαφών στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης (1994-1999)», *Εγνατία* 5, 297-321.
- Τιβέριος 1996:** Μ. Τιβέριος, «Επτά χρόνια (1990-1996) αρχαιολογικών ερευνών στη διπλή τράπεζα Αγχιάλου-Σίνδου. Ο αρχαίος οικισμός», *ΑΕΜΘ* 10Α, 407-425.
- Τιβέριος 2004:** Μ.Α. Τιβέριος, «Οι πανεπιστημιακές ανασκαφές στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης και η παρουσία των Φοινίκων στο Βόρειο Αιγαίο», στο *Αιγαίο* 2004, 295-303.
- Τιβέριος 2007:** Μ. Τιβέριος, «Πρώιμος ευβοϊκός αποικισμός της Χαλκιδικής», στο *Αρχαία Μακεδονία* VII, 1-22.
- Τιβέριος 2009α:** Μ. Τιβέριος, «Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια, 385-396.
- Τιβέριος 2009β:** Μ. Τιβέριος, «Η 'διπλή τράπεζα Αγχιάλου'», *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια, 397-407.
- Τιβέριος - Μανακίδου - Τσιαφάκη 2001:** Μ. Τιβέριος - Ε. Μανακίδου - Δ. Τσιαφάκη, «Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2001. Ο αρχαίος οικισμός», *ΑΕΜΘ* 15, 255-262.
- Τιβέριος - Μανακίδου - Τσιαφάκη 2003:** Μ. Τιβέριος - Ε. Μανακίδου - Δ. Τσιαφάκη, «Πανεπιστημιακές ανασκαφές στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης (2000-2002)», *Εγνατία* 7, 327-351.
- Τσιαφάκη - Μανακίδου (υπό έκδοση):** Δ. Τσιαφάκη - Ε. Μανακίδου, «Ένα εργαστήριο αρχαϊκής κεραμικής στο Καραμπουρνάκι», στο Π. Αδάμ-Βελένη - Ε. Κεφαλίδου - Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμικά εργαστήρια στο βορειοανατολικό Αιγαίο (8ος- αρχές 5ου αι. π.Χ.). Πρακτικά Ημερίδας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 5 Φεβρουαρίου 2010.*
- Τσιαφάκη - Τσιρλιγκάνης 2008:** Δ. Τσιαφάκη - Ν. Τσιρλιγκάνης, «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι. Χημική ανάλυση κεραμικών οστράκων με φασματοσκοπία ατομικής απορρόφησης και φλογοφωτομετρία», στο Παντή 2008, 265-273.
- Φίλης 2011:** Κ. Φίλης, *Εμπορικοί αμφορείς από την αρχαία Άκανθο και το τοπικό εργαστήριο* (αδημ. διδ. διατριβή - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Φίλης 2012:** Κ. Φίλης, «Εμπορικοί αμφορείς από το Καραμπουρνάκι», στο Ε. Κεφαλίδου - Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμείες παιδες. Αντίδωρο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 309-320.
- Χαβέλα 1999:** Κ. Χαβέλα, *Χειροποίητη κεραμική της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου από τον αρχαίο οικισμό στη διπλή τράπεζα Αγχιάλου. Τομή Α* (αδημ. μεταπτ. εργασία - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Χαβέλα 2004:** Κ. Χαβέλα, «Τεφρόχρωμη τροχήλατη κεραμική της Εποχής του Σιδήρου από την Τούμπα Θεσσαλονίκης», στο *Αιγαίο* 2004, 329-338.
- Χαβέλα 2012:** Κ. Χαβέλα, «Τοπικά κεραμικά εργαστήρια του 8ου αι. π.Χ. περιμετρικά του Θερμαϊκού κόλπου», στο Ε. Κεφαλίδου - Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμείες παιδες. Αντίδωρο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 247-256.
- Χατζής 2008:** Ν. Χατζής, *Κεραμική γεωμετρικών χρόνων από τον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι* (αδημ. μεταπτ. εργασία - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Χατζής 2010:** Ν.Σ. Χατζής «Κεραμική γεωμετρικών χρόνων από τον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι. Μια μελέτη των κατώτερων στρωμάτων της τομής 23-13α», *Εγνατία* 14, 155-191.
- Χρυσοστόμου 1999:** Α. Χρυσοστόμου, «Οι περιοχές της βόρειας Βοττιαίας και της Αλμωπίας την Εποχή του Σιδήρου», στο *Αρχαία Μακεδονία* VI/1, 259-280.
- Andreou - Fotiades - Kotsakis 1996:** S. Andreou - M. Fotiades - K. Kotsakis, "Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze Age of Northern Greece", *AJA* 100, 537-597.
- French 1967:** D.H. French, *Index of Prehistoric Sites in Central Macedonia and Catalogue of Sherd Material in the University of Thessaloniki*, Athens.
- Gimatidis 2010:** S. Gimatidis, *Die Stadt Sindos. Eine Siedlung von der späten Bronze- bis zur klassischen Zeit am Thermaischen Golf in Makedonien*, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 26, Rahden/Westf.
- Gimatidis 2011:** S. Gimatidis, "Counting Sherds at Sindos. Pottery Consumption and Construction of Identities in the Iron Age", στο S. Verdan - T. Theurillat - A. Kenzelmann Pfyffer (επιμ.), *Early Iron Age Pottery. A Quantitative Approach. Proceedings of the International Round Table organized by the Swiss School of Archaeology in Greece, Athens, November 28-30, 2008*, Oxford, 97-110.
- Helly 2006:** B. Helly, «Démétrias, Méthonè de Piérie, Méthonè de Magnésie et la malédiction d'Agamemnon contre les Méthonéens», στο R. Biering - V. Brinkmann - U. Schlotzhauer - B.F. Weber (επιμ.), *Maiandros. Festschrift für Volkmar von Graeve*, München, 115-131.
- Heurtley - Hutchinson 1925-1926:** W.A. Heurtley - R.W. Hutchinson, "Report on Excavations at the Toumba and Tables of Vardaroftsa, Macedonia, 1925, 1926. Part I. The Toumba", *BSA* 27, 1-66.
- Hochstetter 1984:** A. Hochstetter, *Kastanas. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens. 1975-1979. Die handgemachte Keramik. Schichten 19 bis 1*, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 3, Berlin.
- Horejs 2007:** B. Horejs, *Das prähistorische Olynth. Ausgrabungen in der Toumba Agios Mamas 1994-1996. Die spätbronzezeitliche handgemachte Keramik der Schichten 13 bis 1*, *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 21, Rahden/Westf.

- Papadopoulos 2005: J.K. Papadopoulos, *The Early Iron Age Cemetery at Torone*, τ. I-II, Monumenta Archaeologica 24, Los Angeles.
- Papazoglou 1988: F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, BCH Suppl. 16, Athènes – Paris.
- Rey 1917-1919: L. Rey, « Observations sur le premiers habitats de la Macédoine », BCH 41-43, 1-270.

- Tiverios 2008: M. Tiverios, “Greek Colonisation of the Northern Aegean”, στο G.R. Tsetschladze (επιμ.), *Greek Colonisation. An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*, τ. II, Leiden – Boston, 1-154.
- Tsiafakis 2010: D. Tsiafakis, “Domestic Architecture in the Northern Aegean. The Evidence from the Ancient Settlement of Karabourbaki”, στο Η. Tréziny (επιμ.), *Grecs et Indigènes de la Catalogne à la Mer Noire*, BiAMA3, Paris, 379-387.

Abstract

Pottery from Nea Kallikrateia in the Archaeological Museum of Thessaloniki

Eurydice Kefalidou

Some pottery in the central storeroom repository of the Archaeological Museum of Thessaloniki was identified as having come from a rescue excavation carried out in Nea Kallikrateia, Chalkidike, in 1977 at Lot 851, a site on the edge of a *trapeza* that had been virtually razed in 1966.

This material, isolated sherds or small parts of more than one hundred vases, mostly local ware but also including some imported pieces, spans a period from the Late Bronze Age to at least the beginning of the 6th c. BC.

In this paper we focus on the examples of important pottery groups of the second half of the 8th c. BC onwards. Specifically:

- a) The Iron Age and Early Archaic period are represented by thirty-three fragments of phiale-shaped vases, oinochoai, olpai and jugs, kettles, lebetes, “egg-shell” ware and other vessels, hand-made and wheel-made, glazed, unglazed and grey-ware, with and without polishing and burnishing.
- b) From the second half of the 8th c. and the first quarter of the 7th come at least seven of the local Sub-Geometric Type II Northern Greek trade amphoras.
- c) Eleven sherds of trade amphoras from Chios may be dated to the end of the 7th or first quarter of the 6th c. These vessels are the only confirmed imports recovered from Lot 851.
- d) The largest unmixed category of pottery from the Kallikrateia site is the local silver-slipped ware, of which thirty-three fragments were found, most of them from large vessels (pithoid amphoras and pithoi, one of which must have been roughly 0,80 m tall). Silver-slipped ware was made primarily in the second half of the 8th and the 7th c. BC, while variants, derivatives and branches of the ware occur for as much as a century longer. While the fragments from Nea Kallikrateia cannot be dated precisely, since they do not belong to a closed/stratified context, they are generally similar to the silver-slipped ware from Sindos and Karabournaki. It is of interest to note that we find here almost all the painted motifs of

the category that are directly linked with the Proto-Geometric and Geometric idiom of Central Greece, as well as survivals of the Sub-Mycenaean local ware. Moreover, certain sherds show evidence of moulding imperfections that led to accidents during firing, a fact possibly indicating local manufacture, in the settlement or its environs.

Finally, the results of our study of this pottery are correlated with the finds from digs carried out by the 16th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities in Nea Kallikrateia. It seems that the first settlement in the region was in a Late Neolithic mound, which still exists, and that habitation continued unbroken until at least the end of the 6th c. BC in the adjacent and now destroyed *trapeza*, which is the source of the pottery examined here. Another hill, opposite and to the west of the *toumba* and the *trapeza*, began to be inhabited in the Iron Age. Here excavation has brought to light semi-underground dug-out structures and scattered Iron Age and Archaic graves. In the 5th c. this settlement (on the west hill) developed into a classic fortified city, whose life however seems to have been cut short rather abruptly in the 4th c., a fact that the excavators associate with the policy pursued by Philip in this region and the destruction of neighbouring Olynthos.

The ancient settlement at Nea Kallikrateia lies within the boundaries of ancient Krousis, some of whose towns were assimilated into the founding of Thessalonike under Cassander. Recent research tends to place ancient Dikaia here, a proposition well supported by excavation and numismatic evidence, although not yet verified by inscriptional finds. Dikaia was one of the three Eretrian colonies on the Thermaic Gulf (with Methone and Mende), and Nea Kallikrateia is not unlike Methone in occupying two hills with a valley between, the one hill continuously inhabited from the end of the Neolithic to the end of the Archaic period and the other occupied from the Iron Age on, apparently in an expansion of the settlement to accommodate the colonists.